

INTELECTUL ȘI CUMESTELE (POSESTION)

ALEXANDRU SURDU

Faptul că abia spre zilele noastre, la începutul secolului al XX-lea, apare o logică propriu-zisă a intelectului, care nici nu este pomenit ca atare, căci logica simbolică are pretenția de a fi a întregii gândiri, nu înseamnă că facultatea gândirii corespunzătoare, adică a înțelegerii (*phronein*) n-a fost cunoscută chiar de către primii filosofi greci. Aristotel spune despre aceștia (*hoi archaioi*) că, datorită legăturii dintre intelect (*phronesis*) și sensibilitate (*aisthesis*), considerau că ar fi același lucru a înțelege și a simți (*phronein kai aisthanesthai tauton einai*). Alții însă le considerau distincte, dar asemănătoare totuși, mai ales prin modalitatea de producere, deoarece, zice Aristotel, ei spuneau că „asemănătorul se simte și se înțelege prin asemănător” (*aisthanesthai kai phronein to homoio to homoion, De Anima, III, 3, 427a, 27-28*). Acest „asemănător prin asemănător” (*to homoio to homoion, simile simili*) va rămâne o notă caracteristică a înțelegerii.

Ea este presupusă implicit și de semnificațiile originare ale cuvintelor grecești *phroneo* și *phronesis*, provenite din gr. *phren* care însemna locul sufletului în diferite organe (*pneuma, kardia, thymos, kephale*), dar, mai ales, locul inteligenței (*phronesis*), motiv pentru care psihologia se numea și *frenologie*, termenul fiind utilizat apoi de către F.J. Gall și J.C. Spurzheim pentru teoria localizării pe creier a funcțiilor psihice.

Verbul *phroneo* însemna și a simți, și a gândi, respectiv, a înțelege, ceea ce justifică și spusele „celor vechi”, dar *phronesis* însemna în special inteligență sau înțelegere, cum îi spunea și Aristotel „cugetul ca înțelegere” (*ho nous kata phronesisin*). Termenul apare și la Platon, iar în latină îi corespunde *intellectus*.

De aici provine marea problemă terminologică, datorită căreia, în ciuda clarității textelor grecești, ele devin de-a dreptul obscure pentru cine are în minte distincția modernă dintre facultățile gândirii, pe care o cunoșteau însă și „cei vechi”, căci, în traduceri obișnuite, prin *intellectus* nu este redat *phronesis*, ci *nous*, respectiv cugetul, care cuprinde întreaga gândire (*noesis*, de la *noein* = a gândi), adică și intelectul (*phronesis*), și rațiunea (*logos, logismos, ratio*), și speculațiunea (*theoria, speculatio*).

Se dovedește însă că termenul *intellectus* nu este potrivit pentru *nous*, adică pentru întregul cuget, ci numai pentru *phronesis*. Este necesar să vedem însă și ce înseamnă termenul *intellectus*, care provine de la *intelligo* (*inter+lego*). *Inter*, ca prepoziție, înseamnă „între”, „printre”, iar ca adverb, „la mijloc”. *Lego*, a nu se confunda cu *ligo*, înseamnă „a culege”, „a aduna”, „a strânge”, „a alege”, dar și „a asculta”, „a prinde

sunete sau cuvinte”, „a privi”, „a urmări cu privirea”, și, mai ales, „a citi”. Combinațiile posibile sunt multiple, dar nici una nu conduce la semnificația lui *nous*, *noesis* sau *noein*, pentru care latinii, ca și românii, aveau *cogitatum* (cuget), *cogitatio* (cugetare), de la *cogito*, *cogitare* (a gândi). *Inter-* însă, cu toate accepțiile lui *-lego*, semnifică o acțiune „între” ceva și altceva, o mijlocire, o adunare „întreolaltă”. Oricum, presupune o relație, o raportare, o intermediere, care sugerează *înțelegere* între unii și alții. Dar și o *înțelegere* a ceva care este „între” altele sau „printre” altele, și anume prin observare, prin ascultare sau privire, prin pândire, iar în cazul citirii, prin descifrare. A înțelege o vorbire sau o scriere înseamnă, firește, a o *auzi* bine, a o distinge (a distinge sunetele și cuvintele), a *vedea* bine textul, a-i vedea literele, legăturile și distanțele dintre ele.

Nu-i de mirare că „cei vechi” făceau legătura între înțelegere și percepere (auditivă și vizuală), căci perceperea este condiția oricărei înțelegeri, în oricare dintre accepțiile enumerate. Nu există înțelegere acustică „între” surzi și nici înțelegere vizuală „între” orbi, deoarece prima presupune raporturi „între” sunete, iar a doua „între” culori.

Mai ales *înțelegerea* comportamentelor „între” oameni, în diferite împrejurări, și a oscilațiilor „între” bine și rău, a contribuit la semnificația morală a cuvântului *phronesis*, în special în etica lui Aristotel, unde înseamnă și „prudentă”, „cumpătate” și chiar „înțelepciune”, cu sensul de *sophrosyne* (înțelepciune practică).

În analogie cu gândire-gând (*noesis-noema*) se vorbea și despre înțelegere-înțeles (*phronesis-phronema*); despre inteligent (*phronimos*) și superinteligent (*phronimotos*); despre *megaphrenos* și *oligophrenos*, chiar și în vorbirea actuală.

Semnificația intelectului, ca facultate a gândirii, necesită însă înscrierea sa pe cele cinci coordonate referențiale: ontologică, psihologică, logică, lingvistică și gnoseologică.

1. Referința ontică a intelectului

Ființa înseamnă Existența gândită. În această accepțiune primară este vorba despre Existența Nemijlocită. Având în vedere însă faptul că gândirea în genere, ca parte a sufletului deosebită de sensibilitate, nu mai are legătură directă cu aceasta decât prin reprezentare, referința ontică a gândirii o constituie *antetonii*, căci reprezentările sunt numai ale acestora.

Lipsa distincției clare dintre percepție și reprezentare la Aristotel s-a perpetuat. Se consideră că reprezentarea, întrucât se referă la imaginea unui anteton, ar putea să presupună și imaginea unui perceptor, uitându-se faptul că perceptorul, ca și estetonul, nu este supus observației, adică nu intră în sfera de interes a subiectului. Pe de altă parte, din perspectiva corporalității, s-ar putea considera că reprezentarea poate să apară și indiferent de interesul subiectului datorită intervenției unui *fenomen* neașteptat care devine eveniment și, prin efectul produs, catastrofic de exemplu, trezește interesul reprezentării și amintirii lui. Un fenomen, respectiv petrecerea unui obiect, chiar fulgerător (ca eveniment), perceput, firește, presupune totuși un fel de observație, chiar dacă aceasta nu a fost conștientizată. Așa se explică și întrebarea

care se pune de regulă în legătură cu investigarea ulterioară a vreunui eveniment. „Ce ați mai observat?”, se întreabă, nu „Ce ați mai perceput?”. Iar răspunsul este: „Am mai văzut, am mai auzit etc., înainte, după ...”, care sunt toate demersuri specifice ale observației în legătură cu un anumit obiectiv perceput (percepton) care devine anteton. Altfel spus, obiectul-eveniment devine anteton. În privința amintirii, conștientizată tot ca imagine, este evident că aceasta nu mai rezidă doar în reprezentarea obiectului fenomen sau eveniment, ci este o re-reprezentare a acestuia.

Din perspectiva operațiunilor psiho-gnoseologice mentale se constată că generalizarea și abstractizarea nu se referă numai la obiectele antetoni, ci și la însușirile acestora, aspect asupra căruia insistă și Aristotel (*koilos*, concav, și *simos*, cârn). Se consideră uneori, incorect, că tocmai însușirile sunt cele obținute prin abstractizare, adică făcându-se abstracție de obiectele care le au sau fiind „extrase” din acestea. Abstractizarea este însă operațiunea psiho-gnoseologică mentală care se referă la reprezentările însușirilor și nici atunci, cum s-a spus, nu rezidă în „extragerea” unei reprezentări dintre altele, ci în gândirea acesteia prin „saltul mental” (*raptus mentis*) de la sensibilitate la gândire.

La fel de importantă este constatarea că generalizarea și abstractizarea se referă și la gândirea raporturilor dintre obiecte și, respectiv la grupările acestora în care apar chiar în procesul existențializării sau în care se mențin sau dispar periodic sau definitiv.

Intelectul (*phronesis*) este facultatea gândirii care se referă la înțelegerea (*phronein*) raporturilor dintre reprezentările obiectelor, dintre reprezentările obiectelor și reprezentările însușirilor, dintre reprezentările obiectelor și reprezentările grupurilor de obiecte și dintre reprezentările grupurilor de obiecte.

Este evident că „înțelegerea raporturilor dintre reprezentări” înseamnă gândirea acestora, dar este o gândire specială care corespunde semnificației gr. *phroneo* și lat. *intelligo*, de la *inter+lego*, și a fost numită, ca facultate (*dinamis*) distinctă a gândirii (*noein*), înțelegere (*phronein*), iar ca parte a cugetului (*nous*) a fost numită intelect (*phronesis, intellectus*).

Reprezentările obiectelor, însușirilor și ale grupurilor de obiecte fac însă legătura și cu sensibilitatea, tot în conformitate cu semnificația gr. *phronein* și a lat. *intelligo*.

Aristotel mai vorbea însă și despre o stare (*exis*) specială a gândirii în act sau în activitate (*energeia*), ceea ce înseamnă că și înțelegerea, sau mai ales aceasta, este și o activitate a gândirii, ceea ce presupune că referința ontică a intelectului nu rezidă numai în raportarea pasivă a gândirii la ceva existent anterior.

a) Reprezentările obiectelor și ale grupurilor de obiecte

Fiind vorba despre antetoni și nu despre simple obiecte, ceea ce nu se spune de regulă, reprezentările acestora în cadrul gândirii intelective au anumite particularități. Ele sunt datorate aspectelor selective pe care le presupune reprezentarea în genere,

dar și unor *generalizări* suplimentare cu scopuri precise pentru selectarea obiectelor după criteriile includerii sau excluderii lor din anumite grupuri de obiecte.

Generalizarea obiectelor, în aceste cazuri, poate să conducă până la pierderea aproape totală a oricăror însușiri în afară de apartenența lor la o anumită grupare, motiv pentru care se consideră adesea că aici (cel puțin în logica intelectului) ar fi vorba despre „obiecte în genere” sau, la singular, despre „un obiect oarecare”.

În maniera care o sugerează pe cea aristotelică despre „potențialitate”, se spune că „există un obiect astfel încât acesta să aibă o anumită proprietate” sau „oricare ar fi obiectul, dacă el are o anumită proprietate, atunci el va avea și o altă proprietate”. În ambele cazuri nu este vorba despre antetoni obișnuiți „încărcați cu determinații”, ci despre antetoni „dezbrăcați” de însușirile lor concrete, motiv pentru care sunt numiți și „obiecte abstracte”.

Procesul se petrece și invers, persoana inteligentă nu face numai generalizări, ci și individualizări. Nu se referă numai la obiecte nedeterminate, ci, mai ales, la obiectele ale căror reprezentări îl interesează în mod special.

Grupările *de obiecte* sunt, firește, altceva decât grupările de *reprezentări ale obiectelor* și altceva decât *reprezentările grupărilor* de obiecte. Unele obiecte sunt grupate prin simpla existențializare, adică ne apar în grămezi, mulțimi, colective, de obiecte, de animale (haite, turme etc.). Uneori grupările au și spații delimitate (prin obstacole naturale: munți, păduri, ape). Despre acestea ne putem face reprezentări mai mult sau mai puțin amănunțite.

Dar există și grupări de obiecte, plante, animale sau oameni, alcătuite în mod artificial, prin activități: de adunare, selectare, formare etc. În logica modernă a intelectului (matematică sau simbolică) se folosesc denumirile de „mulțime” sau „clasă”, și sunt date de regulă exemple de grupări din ambele tipuri. Primele, care țin de Existența Nemijlocită (pietrele din albia unui râu, furnicile dintr-un mușuroi, haitele de lupi etc.) și reprezentările lor, n-au nimic în comun cu gândirea și nici cu înțelegerea. Celelalte, cum ar fi o fermă de legume, sau o crescătorie de păstrăvi, sau o clasă de elevi, presupun o mulțime de activități și, desigur, reprezentările lor prealabile. Abia acestea presupun înțelegerea activităților, pe baza cărora se pot face grupările respective, de plante, semințe, soiuri de legume pentru fermă, rasă de păstrăvi, icre, puiet, apă, temperatură pentru păstrăvărie ș.a.m.d. Dacă punem la socoteală și rentabilitatea unor astfel de întreprinderi, ne dăm seama de inteligența, priceperea etc. de care trebuie să dea dovadă cel care pornește o astfel de activitate.

Numai că și aici intervine ceva, toate acestea sunt *aplicații* ale gândirii intelective la situații concrete. Or, gândirea respectivă trebuie să fie surprinsă în prealabil la nivelul de abstractizare, generalizare și potențialitate pe care le oferă inteligența pură.

Se pornește de la obiecte și de la mulțimi sau clase de obiecte existente nemijlocit. Acestea, supuse „cunoașterii senzoriale”, ajung de la estetoni până la antetoni și la reprezentările lor. Este evident că aici nu avem de-a face cu obiectele ca atare și nici cu grupările lor, ci cu reprezentările acestora. Și, lucrul cel mai

important, trebuie să avem și *reprezentarea grupărilor de reprezentări* ale reprezentărilor de obiecte sau de grupuri de obiecte, numite însă în logica simbolică: obiecte (în loc de *reprezentări* ale obiectelor), clase (mulțimi) de obiecte și clase de clase de obiecte ș.a.m.d.

Pentru evitarea confuziilor pe care le determină utilizarea acestei terminologii, trebuie să facem câteva precizări. În manieră antipsihologistă, reprezentanții logicii simbolice consideră că domeniul de referință al simbolurilor, respectiv al semnelor convenționale pe care le utilizează, îl constituie ceva asemănător cu un fel de „existență nemijlocită” în interpretare obiectivistă, independentă nu numai de gândirea omului, ci și de sensibilitatea acestuia. Sunt utilizate uneori desene de „obiecte” și de „mulțimi de obiecte”, făcându-se abstracție și de faptul că ele trebuie percepute senzorial, adică văzute. Aceste „desene de obiecte” sunt, în cadrul gândirii intelective, reproduceri grafice ale *reprezentărilor* de obiecte. Iar obiectele sunt antetoni. Dacă „desenele de obiecte” ar fi *desene de antetoni*, atunci ele ar trebui să fie ceva de genul picturilor sau al fotografiilor, după care și recunoaștem obiectele, viețuitoarele sau persoanele. Ele sunt însă reproduceri grafice ale reprezentărilor de obiecte, în care nu mai recunoaștem obiectele ca atare.

Cea mai mare greșeală este însă aceea de a considera că „desenele de obiecte” sunt chiar „obiectele”. Nu antetoni, firește, ci niște entități grafice, cum sunt, de exemplu, semnele ortografice: punctul, virgula etc. Greșeală frecventă la elevii mici care învață aritmetica după metoda modernă a „teoriei mulțimilor” și fac adunările și scăderile cu grupuri de desene. Ceea ce făceau în trecut cu bile de numărătoare sau de abac, cu creștături pe răboj, sau cu „număratul pe degete”, în locul reprezentărilor mentale, adică „pe dinafară”, sau „pe de rost”, cum se pretinde celor care *înțeleg* operațiile aritmetice.

Dacă printr-un „obiect” trebuie să înțelegem reprezentarea unui anteton, iar prin „grup de obiecte” reprezentarea unui grup de antetoni atunci, cel puțin în terminologia germană, aici nu este vorba nici de *Ding*, nici de *Sache*, nici de *Objekt*, ci despre un *Gegenstand*: *Ding* având și semnificația de tip kantian a eonului neexistențializat; *Sache* și pe aceea de lucru, adică de obiect prelucrat, iar *Objekt* însemnând orice entitate obiectuală sau neobiectuală, inteligibilă, rațională sau speculativă la care se referă un *Subjekt*. *Gegenstand*-ul însă nu trebuie să fie un simplu esteton sau percepton, ci antetonul propriu-zis, a cărui reprezentare, prelucrată cu ajutorul gândirii intelective, ne interesează aici. Ceea ce nu înseamnă că și logica intelectului, respectiv cea modernă, simbolică sau matematică, ar avea același interes. Principial, din perspectivă logicist-matematică, interesează lucrul (*Sache*), în accepție instrumentală, ansamblurile de lucruri (agregate) și entitățile matematice supuse gândirii intelective (operaționale). Faptul că acestea n-au trezit inițial un interes deosebit, explică și apariția târzie a logicii intelectului, după elaborarea logicii clasice a rațiunii (de către Aristotel) și a celei speculative clasice

germane (în varianta lui Hegel), cu toate că Intelectul este facultatea prioritară a gândirii, care asigură legătura omului cu mediul înconjurător.

b) *Reprezentările însușirilor și proprietățile*

Dacă obiectele de referință ale intelectului, tocmai prin activitatea gândirii intelective, devin aproape obiecte fără însușiri, adică în terminologia noastră, reprezentări tot mai generale și mai abstracte de antetoni, un fel de „obiecte posibile”, însușirile, la rândul lor, devin un fel de proprietăți fără obiecte. Aceasta fiind, de altfel, și deosebirea dintre „însușire” și „proprietate”. Prima nu poate fi gândită fără obiectul anteton căruia îi aparține. Pentru ea se folosește și termenul de „proprietate individuală”. Față de aceasta, „proprietatea comună” ar fi o însușire pe care o au mai mulți antetoni, ceea ce nu poate fi acceptat dacă termenul de „însușire” este luat în sens original.

Nici în cazul proprietății nu trebuie să uităm, cum se face de regulă, faptul că în cuget, cum o tot spune și Aristotel, nu este vorba despre însușirea *existentțială*, ci despre *reprezentarea* acesteia. Proprietatea este deci, în domeniul intelectului, reprezentarea generalizată a unei însușiri, particularități sau determinații a unui anteton sau a mai multor antetoni.

Dacă reprezentările obiectelor pot fi redată prin reproduceri grafice, proprietățile nu se pretează la astfel de metode decât în cazul culorilor simplificate și retransformate în însușiri. A colora într-o anumită nuanță de roșu anumite desene înseamnă simplist, tot pentru uzul elevilor, a le atribui proprietatea „roșu”, operațiunea fiind o raportare directă la aceste obiecte-desene și nu la reprezentările unor obiecte-antetoni și, respectiv, la reprezentările unor însușiri numite proprietăți. Coloratul desenelor, chiar la preșcolari, poate să faciliteze înțelegerea combinațiilor de culori și pregătirea pentru abilitățile elementare de pictură, dar nu conduce la reprezentările mentale ale însușirilor în genere, respectiv ale proprietăților, care sunt și acustice, și tactile. Este și motivul pentru care în școlile serioase se face și un fel de educație muzicală și sculpturală (cu celebra plastilină). Și mai instructive sunt însă povestirile cu descrieri metaforice ale însușirilor, cu dobândirea și pierderea acestora, mai ales a celor neperceptibile senzorial, care nici nu pot fi altfel reprezentate. Motiv pentru care li se și atribuie calificativul de „inteligibile”.

c) *Înțelegerea relațiilor*

Obiectele și însușirile lor, inseparabile în cadrul Existenței Nemijlocite, sunt considerate de regulă perceptibile senzorial. Ele ca atare sunt însă așa de la început, dacă nu se face greșeala de a le socoti independente de orice cunoaștere și, respectiv, de propria lor existențializare, mai mult sau mai puțin „prelucrate” senzorial (ca estetoni, perceptoni și antetoni), iar la nivelul gândirii, ceea ce mai prezintă interes sunt numai reprezentările acestora care, la rândul lor, sunt

„prelucrate” intensiv cu mijloacele noetice ale inteligenței. Platonic vorbind, din obiectele „supuse” gândirii intelective nu mai rămân decât „umbrele palide” ale acestora, „scheletele lor descărnate”, în limbajul funebru al lui Hegel. Ceea ce nu le dăunează însă cu nimic obiectelor și nici abundenței de însușiri ale acestora.

Aici apare, firește, tentația manierei evoluționiste de gândire a „conceptelor în devenire”, care ne-a ispitit cândva și pe noi, aceea de a zice că *obiectul* (eonul) se transformă în esteton, apoi în percepton și anteton, și ajunge, în cele din urmă, o reprezentare „jumulită” și aceasta în fel și chip. Nu! Obiectul rămâne același, ca și Ansamblul Existenței Nemijlocite, cel puțin de când se poate vorbi despre om, chiar dacă Ansamblul acesta se mișcă totuși (*e pur si move*). „Trecerea” de la esteton la percepton nu este a obiectului, ci a cunoașterii senzoriale, iar „trecerea” de la sensibilitate la gândire se petrece în mintea omului, *en te psyche* cum zicea Aristotel, fără să se „transforme” una în cealaltă.

Ceva asemănător se petrece și cu relațiile, despre care se vorbește adesea de parcă ar fi separate de cele *între* care ar trebui să aibă loc. La nivelul gândirii intelective, chiar și etimologic, acel *inter-*, de la *inter+lego*, din care provine *intelligo*, presupune o raportare. Dar între cine și cine? În logica simbolică se consideră că *între obiecte*, care, fiind considerate independente de sensibilitate ca și de gândire, le conferă și relațiilor aceeași caracteristică. Prin urmare, separate sau nu de obiecte, ele ar trebui să treacă prin același proces al existențializării, adică să ne apară eonizate, estetizate, perceptivate, antetizate și respectiv reprezentate, ceea ce nu se petrece, căci ele, nefiind nici obiecte, nici clase de obiecte, nici proprietăți, nu sunt perceptibile senzorial, nu sunt existențializabile. Cu toate acestea, se vorbește adesea despre „raporturile dintre obiecte”, de mărime, de greutate, care au fost, în genere, considerate ca fiind evident obiective, măsurabile. Numai că, în astfel de cazuri, ceea ce se măsoară (lungime, lățime, înălțime, greutate) nu sunt raporturile dintre obiecte, ci obiectele, chiar dacă măsurătoarea unui obiect se face cu alt obiect (lungimea cu metrul, greutatea cu kilogramul). Și, în mod evident, măsurătoarea o face *cineva* care *înțelege* despre ce este vorba.

Între două obiecte, ca și între două persoane, există o mulțime nedeterminată de raporturi, măsurabile sau nu, datorită faptului că nu există nici un obiect izolat, chiar dacă mediul în care ne apare (aerul, să zicem) este neobservabil. Dar nici raporturile nu sunt observabile, cu toate că măsurătorile amintite ar sugera aceasta, obiectele între care ar avea loc fiind, de bună seamă, antetoni, adică obiecte bine cunoscute și îndelung observate.

Considerându-le doar *inteligibile*, raporturile nu se mai referă *numai* la antetoni, ci, mai ales, la reprezentările lor, între care pot fi stabilite tot felul de raporturi arbitrare, aparent chiar incompatibile cu mediul obiectual, menite adesea să conducă la distrugerea lui. Raporturile acestea se numesc de regulă *relații*.

Uneori se consideră că raporturile dintre obiecte ar constitui suportul ontic al relațiilor, obiectele fiind acceptate ca independente de cunoașterea lor. Firește că

fulgerul, de exemplu, este anterior tunetului, căci lumina se propagă mai repede decât sunetul, dar constatarea o face un anumit observator, și anume după ce asistă la repetarea de un număr suficient de ori a raportului de *succesiune* dintre fulger și tunet, găsimu-se și la o distanță convenabilă față de acestea. Altfel, lumina și sunetul sunt *simultane*. Atunci care este raportul dintre ele, de succesiune sau de simultaneitate? Muntele Everest este mai înalt decât Mont-Blanc, însă raportarea lor nu se poate face prin observație comparativă, ci numai prin raportarea înălțimilor, adică a unor cifre, calculate cu mijloace destul de sofisticate. Raportul dintre cele două înălțimi este *stabilit* de către cineva, cu toate că aparent ar exista ca atare *între* cei doi munți. Se pot stabili însă multe *alte* raporturi între aceștia, referitoare la orientarea lor față de linia Ecuatorului, la suprafețele lor, la accesibilitatea lor, la structura rocilor, la vechimea acestora ș.m.a.

Relația la Aristotel este un gen de categorii. *Pros ti* (față de ce) este o întrebare, ca și în cazul celorlalte genuri de categorii. „Mai mare...” sau „mai mic...”, față de ce? sau față de cine? Căci nu se poate spune despre ceva (*kata tinos*) numai că „este mai mare”. Aceasta în sens enunțiativ, predicativ. Dar expresia (categoria în sens aristotelic, de la *kata tinos legetai*) se spune oare despre ceva nepredicativ, cum se spune o anumită substanță (secundă), să zicem „cal”, despre un anumit animal, sau cum se spune o anumită calitate, de exemplu *simos* (cârn), despre un anumit nas (Aristotel făcea referință la nasul lui Socrate)? Evident că nu. Deoarece „mare” (*mega*), de exemplu, nu se spune despre nimic și nici măcar despre vreo substanță primă, deoarece un munte (*horos*) nu este mare decât *față de altceva* care este mai mic decât el. Ceea ce înseamnă lipsa de referință ontică a expresiilor (categoriilor) care țin de genul relației.

De altfel, Aristotel, în terminologie modernă, se referă mai mult la *relate*, adică la membrii relației, decât la aceasta. Se referă la *stăpân* și la *sclav*, nu la relația de servitute. Dacă prin *pros ti* (față de ce) înțelegem „relație”, cum se face de regulă, atunci prin pluralul *ta pros ti* nu trebuie să înțelegem, la Aristotel, „relațiile”, ci „cele relative” sau „relativele” (lat. *relativa*), categorial vorbind, cele care se spun față de altul (*pros heteron*), ca *stăpân* față de *sclav*.

În acest context nu este vorba însă de expresiile sau denumirile fie ale celor relative, fie ale relațiilor, ci despre *înțelegerea* lor. Or, ele nu pot fi nici percepute, nici reprezentate, căci nu există ca atare, ci rezidă numai în raportarea dintre sau *între* ceva și altceva, dar această raportare trebuie s-o facă *cineva*, și anume cel care o înțelege.

Din perspectivă istorică, s-a oscilat între a considera că relațiile există ca atare sau sunt numai inteligibile, cum reiese din anumite argumente ale scepticilor, care se îndoiesc însă și de existența obiectelor. Alteori se consideră că ar fi două tipuri de relații: unele reale (*relationes reale*) și altele inteligibile. Primele, cum ar fi relația de înălțime, bazându-se pe calitățile (dimensiunile) obiectelor, celelalte pe înțelegerea legăturilor (să zicem, de rudenie) dintre cele relative. Existența

relativelor ar garanta și existența relațiilor dintre ele, ceea ce nu este însă evident decât după enunțarea lor (*secundum dici*), căci între cele relative sunt o mulțime nedeterminată de legături posibile. Alteori se consideră că baza relației (*fundamentum relationis*) ar fi raportul (*schesis, respectus*) dintre cele relative (*respectus unius ad alterum*), ceea ce presupune însă înțelegerea prealabilă a uneia sau a mai multor relații.

Spre zilele noastre se mențin două direcții de cercetare a relațiilor, una psihologistă, de explicitare a proceselor psihice prin acte reflexive, aperceptive asupra reprezentărilor de obiecte și de raporturi ale acestora, și alta logicistă, de studiu al proprietăților formale ale raporturilor dintre simboluri obiectuale sau entitative și al operațiilor cu formule relaționale.

d) Configurațiile intelective simple și stările de fapt

Configurațiile intelective simple sunt formațiuni (*Gebilde*) mentale alcătuite din reprezentări ale obiectelor, ale grupurilor de obiecte și ale proprietăților, între care este înțeleasă o singură relație. Configurațiile intelective simple presupun cinci tipuri de relații inteligibile:

- 1) relații între reprezentările a două obiecte;
- 2) relații între reprezentarea unui obiect și reprezentarea unui grup de obiecte;
- 3) relații între reprezentările a două grupuri de obiecte;
- 4) relații între reprezentările a două grupuri de grupuri de obiecte;
- 5) relații între reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei proprietăți.

Configurației intelective simple îi corespunde un fapt, o stare de fapt sau o stare de lucruri (*status rerum, Tatsache, Sachverhalt*), respectiv de obiecte (*stasis tou onton*), considerată independentă de configurația intelectuală mentală, astfel încât fiecărei părți constitutive a configurației intelective să-i corespundă o parte constitutivă a stării de fapt.

Configurația intelectuală nu trebuie identificată cu înfățișarea (*morphe*) obiectelor sau cu alcătuirea (*Beschaffenheit*) acestora, căci altfel, cum se face adesea, poate fi identificată cu starea de fapt la care se referă.

Despre starea de fapt s-a discutat mai întâi în logica tradițională în legătură cu așa-numitul „corespondent” sau „corelat” al judecății, care n-ar trebui să fie un simplu obiect, ci starea unui obiect (*das Verhalten eines Gegenstandes*), care ar cuprinde însă și proprietățile și relațiile acestuia, adică și configurația lui. În aceste cazuri ar fi vorba însă despre o prelucrare (*Verarbeitung*) intelectuală a stării de fapt. Or, starea de fapt (de lucruri) trebuie să fie perceptibilă senzorial, să constituie referința ontică a configurației intelective, pe care să o preceadă, tot așa precum obiectul-anteton trebuie să fie anterior reprezentării sale. Pe de altă parte, starea de fapt, perceptibilă senzorial, nu poate să cuprindă relațiile obiectului, care sunt inteligibile, ci numai raporturile sale obiectuale.

Configurației intelective simple de tipul 1) îi corespunde o stare de fapt compusă din două obiecte-antetoni și un raport oarecare între acestea; configurației intelective simple de tipul 2) îi corespunde un obiect-anteton și un grup de obiecte-antetoni față de care primul se găsește într-un anumit raport; configurației intelective simple de tipul 3) îi corespund două grupuri de obiecte-antetoni și un singur raport între acestea; configurației intelective simple de tipul 4) îi corespunde un raport între două grupuri de grupuri de obiecte-antetoni, iar configurației intelective simple de tipul 5) îi corespunde un obiect-anteton în raport cu o anumită însușire a acestuia.

S-a considerat, atât din perspectivă clasico-tradițională, „raționalistă”, cât și din cea modernistă, intelectualistă, că „lumea” nu ar fi alcătuită din obiecte, ci din stări de fapt. *Die Welt zerfällt in Tatsachen*, zicea Wittgenstein. „Lumea” însă nu se divide în fapte, ci noi suntem cei care o divizăm astfel, dacă prin „lume” se înțelege Existența Nemijlocită și nu totalitatea stărilor de fapt (*Die Welt ist die Gesamtheit der Tatsachen*), adică nu totalitatea diviziunilor făcute de către noi în Existența Nemijlocită. Căci „totalitatea diviziunilor” intelective, raționale și speculative, este Realitatea, adică Existența Nemijlocită trecută prin filtrul Ființei.

Dacă Existența Nemijlocită ar fi alcătuită din stări de fapt, atunci ar trebui să pornim de la acestea către configurația lor intelectuală sau, din perspectivă clasico-tradițională, către judecată și propoziție. Acest lucru este însă imposibil fără să fi obținut în prealabil reprezentarea obiectelor ca antetoni, reprezentarea proprietăților și înțelegerea relațiilor, adică înainte de producerea mentală a configurației intelective.

Din această cauză, stările de fapt, chiar dacă nu sunt „prelucrate intelectual” prin adaosuri de elemente ale configurațiilor intelective, sunt „prelucrate” totuși prin „divizarea”, prin desprinderea lor din cadrul Existenței Nemijlocite și chiar prin circumscrierea lor, adică izolarea lor de restul Existenței Nemijlocite. Până și exemplul, atât de evident, al faptului că pasărea stă pe copac (*dass der Vogel auf dem Baume sitzt*, cum zicea Oswald Külpe), presupune o mulțime de circumscrieri și delimitări: a copacului de pădure sau de grădină, de solul pe care stă, de cerul pe care se profilează, a păsării de restul copacului ș.m.a. Făcând abstracție de faptul că nu „pasărea stă pe copac”, ci o anumită pasăre pe care o văd eu, să zicem, stă pe copacul acesta din fața ferestrei mele.

Trebuie însă marcate cu strictețe diferențele dintre componentele configurației intelective, care sunt reprezentări ale obiectelor, și obiectele-antetoni, pe de o parte, și, pe de alta, între proprietăți, care sunt reprezentări ale însușirilor, și însușirile obiectelor, ca și între relațiile inteligibile dintre reprezentările obiectelor și raporturile dintre obiecte, dintre obiecte și grupuri de obiecte, dintre grupuri de obiecte și dintre obiecte și însușiri.

Tabelul 1

IN MENTE Componentele configurațiilor intelective simple	IN RE Componentele stărilor de fapt
- reprezentări ale obiectelor	- obiecte-antetoni
- reprezentări ale grupurilor de obiecte	- grupuri de obiecte
- reprezentări ale grupurilor de grupuri de obiecte	- grupuri de grupuri de obiecte
- reprezentări ale proprietăților	- însușiri ale obiectelor
- relații inteligibile	- raporturi obiectuale

e) *Configurațiile intelective complexe și situațiile obiectuale*

Configurațiile intelective complexe sunt compuse din cel puțin două configurații intelective simple, care pot fi ambele din același tip de relații, respectiv $2 \times 5 = 10$ tipuri de configurații intelective complexe, sau una dintr-un tip de relații și cealaltă din alt tip, respectiv încă 20 de configurații intelective complexe, adică $10 + 20 = 30$, dacă se ține cont și de poziția diferită a celor două relații: 1-2, 2-1; 1-3, 3-1 ș.a.m.d.

Între configurațiile intelective simple din cadrul celor complexe există, principial, 30 de relații diferite. Aceste *relații interconfiguraționale* sunt un fel de „relații ale relațiilor”, cărora le corespund raporturi între stările de fapt numite „situații obiectuale”. O *situație obiectuală* este alcătuită din cel puțin două stări de fapt între care există cel puțin un anumit raport. Pentru a marca distincția dintre planuri (mental și ontic) prezentăm următorul tabel:

Tabelul 2

IN MENTE Configurații intelective complexe	IN RE Situații obiectuale
- configurații intelective simple	- stări de fapt
- relații interconfiguraționale	- raporturi între stările de fapt

În acest context mai sunt necesare câteva precizări referitoare la relațiile interconfiguraționale și la raporturile între stările de fapt. Primele sunt, în funcție de cele cinci tipuri de configurații intelective simple, în număr de 30. Ele nu pot fi nici mai multe și nici mai puține. Pe de altă parte, ca „relații ale relațiilor”, respectiv ca relații între configurațiile intelective simple care conțin fiecare câte o relație inteligibilă (vezi *Tabelul 1*), relațiile interconfiguraționale sunt de alt tip decât relațiile inteligibile, după cum sunt diferite și raporturile obiectuale de raporturile dintre stările de fapt. În schimb, numărul raporturilor între stările de fapt

nu este reductibil la 30. Reductibile la 30 sunt numai raporturile între stările de fapt cărora le corespund relații interconfiguraționale.

Pe linia lui L. Wittgenstein, am putea să spunem că lumea nu se divide numai în stări de fapt, ci și în situații obiectuale, dar, precizând numărul celor dintâi, ajungem să le reducem și pe ultimele la 30, adică la cele care corespund configurațiilor intelective complexe, ceea ce înseamnă o restrângere considerabilă a Existenței Nemijlocite. Principial, Ființa, în cazul de față Cumestele, e mult mai restrânsă decât Existența Nemijlocită.

Cumestele (posestion) reprezintă însă numai partea intelectivă a Ființei, adică partea corespunzătoare Intellectului (gândirii intelective) care se referă la cele cinci tipuri de stări de fapt (pentru fiecare configurație intelectivă simplă) și la cele treizeci de situații obiectuale (pentru fiecare configurație intelectivă complexă).

Revenind la raporturile între stările de fapt corespunzătoare relațiilor interconfiguraționale, să zicem la raporturile de succesiune dintre două stări de fapt (faptul că răsăritul soarelui este urmat de apariția luminii), putem observa că situația obiectuală nu este posterioară celor două stări de fapt și nici raportul dintre stările de fapt față de raporturile obiectuale. Numai metoda expunerii adoptată aici ne obligă să procedăm de la simplu la complex și de la parte la întreg.

Ceva asemănător se petrece și în legătură cu raportarea (de data aceasta făcută de către noi) între configurațiile intelective simple și, respectiv, configurațiile intelective complexe și stările de fapt și situațiile obiectuale. Pare curios punctul de vedere după care pe lumea aceasta n-ar fi existat nici culori, nici sunete dacă n-ar fi existat cine să le vadă și să le audă, dar, oricum, nu se poate afirma nici că ar fi existat organe vizuale și acustice înaintea culorilor și a sunetelor. Este și motivul pentru care am vorbit mai întâi despre referința ontică a Intellectului, despre stările de fapt și despre situațiile obiectuale, adică acordând prioritate Ființei intelective raportată la Existența Nemijlocită, pentru a expune în continuare suportul psihic al configurațiilor intelective.

2. Procesele psihice de bază ale Inteligenței

Inteligența sau Intelectul, ca facultate a gândirii, mai ales spre zilele noastre, când s-au pierdut distincțiile ontice dintre *phronesis*, *logos* și *theoria* (Intellect, Rațiune și Speculațiune), ca și cele din filosofia clasică germană (*Verstand*, *Vernunft*, *Spekulation*), și, mai ales, în psihologia contemporană, este prezentată într-un amestec din care cu greu mai poate fi recuperată. Cu toate acestea, sunt semne, care vor fi menționate și în continuare, de revenire la o stare de normalitate.

Fără să-i acorde particularități deosebite față de gândire în genere, Jean Piaget, psiholog și epistemolog experimentalist, cu mulți colaboratori și adepți, vorbește despre „intelența preverbală” la noii născuți. Adică despre existența

gândirii *înainte* de vorbire și, ca atare, *separată* de vorbire, ceea ce era de neconceput în psihologia tradițională care postula unitatea dintre gândire și vorbire.

Din perspectiva genetică a lui Piaget rămân deschise câteva probleme referitoare la Inteligență, pe care le vom discuta în continuare: 1) problema inteligenței verbale, care, în terminologia noastră, datorită legăturii dintre vorbire și Rațiune (nu gândire în genere) se referă la Intelectul Rațional; 2) problema Inteligenței separate de vorbire (adică și de Rațiune) și *după* faza inteligenței preverbale la copil; 3) problema Inteligenței la copil în cadrul educației contemporane, când referința ontică nu se mai face la Existența Nemijlocită a *obiectelor* (naturale), ci la *lucruri* (produse ale activității umane); 4) problema raportului dintre fazele proceselor senzorial-perceptive ale noului născut și geneza inteligenței și 5) problema raportului dintre congenital și educațional în „nașterea” Inteligenței la copil.

Noul născut este dotat cu organe de simț. Cum s-a ajuns la această situație este o problemă care ține de Realitate, adică de concepțiile noastre creativiste sau evoluționiste. În contextul filosofiei pentadice am pornit de la faptul că prin om înțelegem o persoană matură normală, ceea ce nu exclude însă referințele sporadice la cele cinci faze ale vieții omului: 1) copilăria; 2) adolescența; 3) tinerețea; 4) maturitatea și 5) bătrânețea. Dar nu ne interesează, de exemplu, evoluția embrionului uman, care ține de domeniul unei științe speciale (embriologia).

Având organe de simț, noul născut își perfecționează treptat exercitarea lor, în timp ce bătrânul își pierde capacitățile senzoriale, ceea ce nu ne interesează în mod special. Nici faptul că exercitarea organelor de simț ar coincide cu o eventuală progresie de la eon, la esteton, percepton, anteton și reprezentare, cu surprinderea sau nu a saltului (*raptus mentis*) la gândire, căci nu vom ști niciodată ce se petrece în mintea noului născut. Ne interesează însă faptul că, după comportări, deși copilul trăiește astăzi într-un mediu cu totul artificial, fiind înconjurat de lucruri, nu de obiecte, înainte de a vorbi, începe să se descurce destul de bine în diferite situații și poate chiar el să le provoace prin stabilirea diferitelor raporturi între stările de fapt, ceea ce înseamnă că le înțelege. Interesează, de asemenea, că tocmai copiii care se descurcă mai bine, fiind considerați „mai inteligenți”, au și mijloace speciale de comunicare, acustice și vizuale neverbale (observabile mai ales la gemeni și la copiii crescuți împreună), și manifestă chiar un fel de refuz (numit de regulă „întârziere”) pentru adoptarea limbajului verbal. Ceea ce denotă că vorbirea articulată mai mult îi stânjenește în acțiunile lor inteligente.

Immanuel Kant, în prima ediție a *Criticii rațiunii pure*, vorbește despre anumite „scheme ale imaginației” care rezidă în unitatea originară sintetică a apercipției în interacțiune cu sinteza diversului reprezentărilor date de intuițiile *a priori*. Ceea ce ar însemna un fel de configurație intelectuală pe baza căreia ar fi garantată *a priori* corespondența cu stările de fapt și situațiile obiectuale. Jean Piaget le numește „structuri mentale”. Acestea, odată instituite, garantează

înțelegerea oricăror stări de fapt și situații obiectuale care le corespund. În ambele cazuri nu se face însă nici o distincție între scheme sau structuri mentale corespunzătoare stărilor de fapt și scheme sau structuri corespunzătoare situațiilor obiectuale. Cu toate că, la Piaget, apare distincția dintre înțelegerea relațiilor bazate pe structuri mentale și faza operațională a gândirii intelective cu astfel de relații. Aceasta datorită interpretării logico-matematice a relațiilor interconfiguraționale ca operatori (conjunție, disjunție, implicație). Ceea ce conduce la excluderea situațiilor obiectuale a căror existență este însă ușor de ilustrat.

Oricum, rămâne deschisă problema dacă schemele sau structurile mentale sunt înnăscute, ca la Kant, care nu face nici o considerațiune despre nașterea sau perfecționarea lor în funcție de vârstă, sau ca la Piaget, după care inteligența *se naște* la copil și se perfecționează.

Există și o a treia poziție, bazată pe studiul comportamentelor la copiii sălbatici crescuți de animale. Aceștia au anumite simțuri mult mai dezvoltate decât la copiii normali (de exemplu, mirosul și auzul), dar n-au capacitatea de înțelegere a relațiilor și, ca atare, se comportă diferit în cazul fiecărei stări de fapt, cu toate că raporturile obiectuale sunt aceleași. Altfel spus, le lipsește configurația intelectuală a acestora (schema, structura mentală). Se constată însă faptul că, prin educație, dacă nu a depășit vârsta aproximativă de 3-4 ani, copilul începe să se comporte normal (începe să înțeleagă), dar după această vârstă orice efort educațional este zadarnic. Concluzia ar putea să fie următoarea: configurațiile intelective nu sunt înnăscute, dar copilul (față de puii oricăror animale) are capacitatea de a-și forma, prin educație, și de a-și perfecționa structurile mentale prin care să înțeleagă stările de fapt și situațiile obiectuale corespunzătoare configurațiilor intelective.

Anatomo-histologic, se consideră că nucleeele celulelor nervoase la care ajung impulsurile corespunzătoare componentelor principale ale stărilor de fapt, provenite de la organele de simț, în special reprezentările acestora, în cazul înțelegerii, au numeroase prelungiri (axoni) care fac „legătura” cu nucleeele altor celule nervoase. „Legăturile” acestea facilitează, în cadrul configurațiilor intelective, înțelegerea relațiilor, care nu sunt perceptibile senzorial și nici reprezentabile, dar corespund raporturilor obiectuale.

Este vorba, firește, de o interpretare de genul *simile simili*, care nu trebuie înțeleasă simplist, în sensul că fiecărei relații determinate dintre două obiecte i-ar corespunde o legătură determinată între două celule nervoase. Există un număr imens de celule nervoase și de legături a căror „activitate” nu va fi probabil niciodată elucidată. Ea se petrece totuși, într-un fel sau altul, și facilitează, prin configurații intelective, prin scheme ale imaginației sau structuri mentale, sau cum vrem să le spunem, înțelegerea stărilor de fapt și a situațiilor obiectuale.

Ceea ce se poate spune mai concret, dar și aici cu mare aproximație, este faptul că s-au stabilit, mai mult convențional, anumite zone cerebrale corespunzătoare diferitelor tipuri de activități nervoase, în special senzorial-

perceptive, dar, implicit, și intelective, raționale și speculative. Dacă la început „localizările” cerebrale se făceau arbitrar, cu timpul, datorită perfecționării neurochirurgiei, s-a constatat că leziunile din anumite puncte (zone) ale scoarței cerebrale determină aceleași tulburări psihice perceptive, reprezentative sau de gândire și vorbire. S-a conchis că aceste activități pot fi localizate pe scoarța cerebrală, însă fără o precizie strictă. În felul acesta au fost elaborate un fel de „hărți” al zonelor perceptive: vizuale, auditive etc., a căror lezare determină tulburări corespunzătoare.

Legătura Inteligenței cu procesele psihice perceptive și reprezentative determină în mod firesc și apariția tulburărilor intelective, să zicem în legătură cu stări de fapt sau situații vizuale, dacă apar perturbări de vedere cauzate de leziuni cerebrale în zona percepțiilor vizuale. Persoanele suferinde nu mai înțeleg situațiile spațiale, de exemplu, riscând să producă accidente, să fie accidentate sau să se accidenteze.

Localizările cerebrale ale Inteligenței referitoare la stări de fapt și situații obiectuale sunt comune cu localizările funcțiilor cerebrale ale celor cinci simțuri și ale simțurilor fără organe senzoriale specifice. În limbajul psihologiei genetice, ar fi vorba despre Inteligența preverbală și respectiv neverbală. Ultima este exercitată în mod firesc și după ce copilul a învățat să vorbească, căci, așa cum se va vedea în continuare, deși nu necesită exprimare verbală, Inteligența are propriul ei limbaj.

Mergând pe linia fazelor sau a stadiilor de naștere a Inteligenței din psihologia genetică, poate fi făcută distincția dintre fazele senzoriale (senzații, percepții, reprezentări) și faza corespunzătoare Inteligenței, de înțelegere a relațiilor. Anatomo-histologic, ar fi vorba despre stabilirea legăturilor neuronale, de activarea sau de exercitarea lor prin producerea configurației intelective. Trecerea la faza intelectuală, saltul despre care am amintit, de la senzorial la intelectual, se numește uneori „intuiție”.

Intuiția (lat. *intuitus*, de la *in* + *tueor*, a surprinde cu vederea, a învedera, a face vizibil, evident), deși are etimologic semnificație vizuală, este valabilă pentru toate simțurile (intuiții auditive, olfactive etc.). Intuiția are și înțelesul de recunoaștere (bruscă) a unei persoane, a unei voci etc. În cazul nostru este vorba de surprinderea relației sau recunoașterea ei; anatomo-histologic, de formarea sau activarea legăturii dintre anumite nucleee celulare care facilitează înțelegerea relației dintre cel puțin două reprezentări, adică de formarea unei configurații intelective simple corespunzătoare unei stări de fapt, sau a unei configurații intelective complexe prin înțelegerea relației interconfiguraționale dintre cel puțin două stări de fapt.

Reprezentarea și intuiția sunt procesele psihice fundamentale ale înțelegerii, bazate, firește, pe senzație și percepție.

Starea psihică de exercitare a gândirii intelective presupune activarea zonelor perceptiv-reprezentative ale scoarței cerebrale, cu localizările lor mai mult sau mai puțin precise, cu excitări celulare nucleice și axonice care determină emiterea

așa-numiților *biocurenți* care, cu aparate speciale (electroencefalografe), pot fi amplificați și înregistrați. Din păcate, aparatele nu pot înregistra direct activitatea bioelectrică a scoarței cerebrale, ci numai a biocurenților care răzbat prin cutia craniană la nivelul scalpului. Mai precis, aparatele înregistrează diferențele ritmice de potențial între doi electrozi activi plasați pe scalp. Ritmurile, caracterizate prin diferite frecvențe ale biocurenților, poartă denumiri de litere grecești: α , β , γ și δ . Ritmul α ($R\alpha$) are frecvența între 0,5 și 13 Hz; $R\beta$ între 14 și 30 Hz; $R\gamma$ între 4 și 7,5 Hz, iar $R\delta$ între 0,5 și 3 Hz. Activitățile mentale perceptiv-representative, în special vizuale și intelective, produc reacții de oprire a ritmului $R\alpha$ (de relaxare) și apariția ritmului $R\beta$, de cel puțin 14 Hz.

Din perspectivă anatomo-fiziologică și psihologică, se poate realiza o *caracterizare a persoanei inteligente* prin factori favorizanți ai gândirii intelective. Cea mai importantă este firește 1) sănătatea fizică: buna funcționare a organelor și mai ales a glandelor endocrine și, ca factor favorizant, acuitatea perceptivă a organelor de simț care permit observarea stărilor de fapt și orientarea în diferite situații obiectuale. Pentru acuitatea vizuală este de remarcat și mobilitatea privirii, caracteristică așa-numiților „ochi inteligenți” sau cu „privire inteligentă”, în opoziție cu ochii șterși sau inexpressivi.

2) După clasificarea conformațiilor corporale ale indivizilor în: a) tip cefalic; b) toracic-respirator; c) digestiv; d) muscular și e) membros, se pare că este avantajoasă și caracteristică persoanei inteligente tipologia a), b) și e). Tipul cefalic, fără a tinde spre macrocefalee, este opus tipului microcefalic care nu denotă niciodată veleități intelective. Tipul toracic-respirator este de regulă mobil și activ, cu toate că denotă uneori superficialitate. Persoanele inteligente, cu rare excepții, nu sunt de tip digestiv și nici muscular-atletice, dar pot fi membruose, având în special palmele și degetele puternice și mobile pentru îndeplinirea diferitelor activități de îndemânare.

3) Temperamental, persoanele inteligente sunt sangvine și rareori colerice, iar din punct de vedere al 4) trăsăturilor de caracter accentuate sunt emotive, demonstrative și adesea hiperperseverente, care toate conduc prin accentuare la carențe morale mai mult sau mai puțin grave.

În fine, 5) grupele sanguine, a căror importanță începe să fie tot mai des menționată în legătură cu alimentația, pot favoriza sau nu forma optimă a performanțelor intelective și în genere a sănătății (mentale) prin respectarea regimului vegetarian la grupa A2, carnivor la grupele 0 și B3 și combinat la grupele AB. Nerespectarea acestor regimuri alimentare împiedică randamentul optim al sensibilității și al gândirii în genere, producând și alte tulburări, uneori grave, ale metabolismului.

În aceste condiții este și firesc să apară *diferențieri* mai mult sau mai puțin semnificative de inteligență. Facem abstracție pentru moment de condițiile sociale, culturale și educaționale ale persoanelor și nu luăm în considerație diferențierile

rasiale, deoarece factorii menționați deja, cum ar fi conformația corporală (între pigmei și uriași), temperamentele sau caracterele accentuate sunt proprii fiecărei rase, indiferent de climatul cultural în care trăiesc. În plus, cu referință la Existența Nemijlocită, ar trebui să fie luate în considerație și condițiile de mediu cu totul diferite în care trăiește o persoană, de exemplu, într-un mare oraș sau într-o zonă pustie (deșert sau câmpie înzăpezită). Aici mai intervine și o nuanță, ignorată de regulă, a calității stărilor de fapt și a situațiilor obiectuale. Eschimosul nu se descurcă prin aglomerațiile urbane, iar citadinul moare de foame prin singurătățile polare.

Acestea sunt motivele pentru care testele de inteligență nu au o valoare absolută. Ele se fac de obicei sub formă de concurs între mai multe persoane, supuse acelorași probe și în aceleași condiții, fără vreun antrenament prealabil. Testele simple de inteligență neverbală, deoarece sunt publicate prin cărți, se reduc la diferite desene, de regulă geometrice, a căror ordine, aparent întâmplătoare, trebuie găsită sau trebuie stabilită o altă ordine acceptabilă sau nu. Desenele de culori, mărimi sau forme diferite sunt reprezentări ale unor stări de fapt, respectiv ale unor raporturi între obiecte și însușiri, între obiecte sau între obiecte și grupuri de obiecte etc., iar ordinea sau ordonarea lor reprezintă raportul dintre stările de fapt. Cine înțelege mai repede relația (regula după care sunt sau trebuie ordonate figurile) acela câștigă concursul. Se stabilește un timp minim pentru fiecare test. Cine nu se încadrează în timpul minim pierde concursul. Ceilalți sunt calificați după timpii obținuți.

Pentru copiii nefamiliarizați cu figurile geometrice plane se folosesc corpuri geometrice sau obiecte pentru a fi grupate sau excluse din grupări necorespunzătoare. Alteori, mai ales la populații primitive, testele se fac pe teren, cu stări de fapt și situații obiectuale naturale. Testele de inteligență profesionale se fac cu mulaje ale aparatelor sau mașinilor (de transport, de zbor etc.). Cosmonauții sunt supuși la teste speciale în condiții de imponderabilitate.

Cu toate că există familii în care se moștenesc anumite „talente”, sintagma „inteligentă nativă” nu are nici un suport, cel puțin din perspectiva psihologiei genetice. În familiile de lăutari, de exemplu, copiii sunt obișnuiți de mici cu muzica, dacă trăiesc în alte familii își pierd „talentul”. Ceea ce se moștenește de regulă este incapacitatea de obținere a unor performanțe, în ciuda oricărui străduințe. Aceasta, datorită unor deficiențe ereditare organice sau funcționale dintre cele cinci tipuri menționate.

Stimularea inteligenței preverbale și neverbale se face în permanență atât în cadrul educațional organizat, cât și în practicarea oricărei îndeletniciri. Tradițional, se făcea prin pedepsirea greșelilor, mai nou se face prin recompense. Există și teste speciale de stimulare a inteligenței (de mărire a indicelui de inteligență), care se bazează pe repetarea unor exerciții până la obținerea de rezultate bune și foarte bune. Ele nu se recomandă însă în cadrul concursurilor, ca pregătire prealabilă, decât atunci când sunt antrenați în aceleași condiții toți candidații.

Testele de inteligență, inițial de abilitate, au fost folosite în timpul celui de al Doilea Război Mondial, când apăruse necesitatea urgentă de cadre militare, neinstruite din lipsă de timp, dar capabile de anumite activități. Aceasta, independent de pregătirea lor, de studii etc. Și s-a constatat că selecția pe bază de teste a dus la rezultate uneori excepționale. După război, psihologii familiarizați cu testele de inteligență își ofereau serviciile pentru selectarea persoanelor înainte de angajare sau pentru atestarea celor angajate deja la orice întreprindere, nu numai la instituții militare. În felul acesta au luat naștere, spre bucuria psihologilor, cabinetele de consultanță psihologică la toate marile firme. S-a constatat însă, nu după mult timp, că în afara celor specializate în transporturi (terestre, navale sau aeriene), unde erau necesare astfel de testări, celelalte instituții au renunțat la serviciile de consultanță psihologică, pentru faptul că majoritatea angajaților cu indice mare de inteligență se dovedeau necinstiți, nedisciplinați și lipsiți de respect, adevărindu-se pe această cale vechea concepție de tip medieval despre dezastrea pe care ar putea să le producă inteligența (de tip golemic) necontrolată de rațiune (*intellectus sine officio rationis*). Numai că Rațiunea este o *altă* facultate a gândirii.

3. Formele gândirii intelective

Formele gândirii, datorită faptului că, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, era studiată numai rațiunea (gr. *logos*), au fost numite „forme logice”, de unde și denumirea de „logică” pentru disciplina care se ocupă cu studiul acestora. Termenul de „logică” nu mai poate fi schimbat și, ca atare, se zice „logica Intellectului”, „logica Rațiunii” și „logica Speculațiunii”, în loc de „teoria formelor gândirii intelective” etc. Dar în loc de „formă logică”, dacă ne referim la forma gândirii în genere, putem să spunem „formă noetică” (de la gr. *noesis* = gândire). În acest context ne interesează formele noetice ale Intellectului sau formele gândirii intelective.

Termenul de „formă” (*eidos*) provine de la Aristotel și are legătură cu materia (*hyle*). Când este vorba despre un obiect oarecare se zice, aristotelic vorbind, că are o materie din care este făcut, o substanță primă (*prote ousia*), și o anumită înfățișare sau formă exterioară (*morphe*). Când este vorba însă de sensibilitate (*aisthesis*) sau de gândire (*noesis*), ca facultăți ale sufletului (*psyche*), atunci este evident că, zice Aristotel, nu piatra este în suflet, ci forma (*eidos*) acesteia, care nu este însă înfățișarea fizică (*morphe*) a pietrei, ci reprezentarea (*phantasia*) acesteia. Dar, mai spune Aristotel, printr-o enunțare memorabilă, că „sufletul seamănă cu mâna, căci mâna este unealta uneltelor, iar cugetul forma formelor” (*ho nous eidos eidon*).

Intellectul, ca parte a cugetului, legat de sensibilitate prin configurațiile sale mentale simple și complexe, conține reprezentări ale obiectelor și ale claselor de obiecte, adică forme simțite (*aistheta eide*), dar și relațiile dintre acestea, care sunt

forme gândite (*noeta eide*). Formele noetice ale Intelectului vor fi *formele acestor forme* simțite și gândite (înțelese).

Ca formă a formelor, forma noetică a Intelectului nu se referă la o singură configurație intelectuală, ci la *orice* configurație intelectuală de același tip, ceea ce îi garantează *generalitatea*. În plus, aristotelic vorbind, forma noetică a Intelectului, nu se referă la configurații intelective actuale (*energeia*), ci la orice configurație intelectuală „posibilă” (*dynamis*). Specificul formelor noetice (logice) în genere îl constituie *generalitatea și posibilitatea*.

Logica sau teoria formelor noetice ale Intelectului, pe scurt logica Intelectului, are ca obiect de studiu formele configurațiilor intelective. Aplicațiile formelor noetice ale Intelectului la domeniul științelor matematice a condus, în ultimele secole, la elaborarea *logicii matematice*, aplicațiile aceluiași forme la domeniul mecanicii cuantice a condus la *logica mecanicii cuantice* ș.a.m.d. Logica Intelectului fără aplicații concrete, adică redusă la studiul formelor noetice în simpla lor generalitate și posibilitate, a condus la elaborarea *logicii simbolice*, care a fost prezentată prin utilizarea limbajului simbolic intelectual, despre care se va vorbi în continuare. Dar formele gândirii intelective pot fi studiate și fără exprimarea lor simbolică, adică în pura lor esențialitate noetică, așa cum au procedat și reprezentanții psihologiei genetice, fiind vorba și acolo de Inteligența pre- și neverbală.

Se poate porni de la cele cinci tipuri de relații inteligibile din configurațiile intelective simple. Să zicem că este vorba de relația de tipul 1) de mărime dintre două reprezentări referitoare la două case, de exemplu, sau la două persoane, la doi munți etc. Oricare ar fi obiectele, reprezentările lor în configurații intelective vor fi de forma noetică a relației dintre *două* reprezentări de obiecte.

Cu referință la relațiile inteligibile de tipul 2) între reprezentările unui obiect și reprezentările unui grup de obiecte, care sunt componentele configurațiilor intelective simple, să zicem, referitoare la apartenența unui copac la un grup de copaci, a unui animal la un grup de animale etc., oricare ar fi obiectele și grupurile de obiecte, reprezentările lor în configurații intelective de tipul 2) vor fi de forma noetică a relației inteligibile dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unui grup de obiecte.

La același nivel de *generalitate*, adică pentru orice configurație intelectuală, se poate spune, de exemplu, că forma noetică intelectuală de tipul 2) reprezintă și *posibilitatea* ca reprezentarea unui obiect care este în relație inteligibilă cu reprezentarea unui grup de obiecte să fie sau să nu fie și în relație cu reprezentarea altui grup de obiecte.

În mod asemănător se poate vorbi și despre relațiile inteligibile de tipul 3) dintre reprezentările a două grupuri de obiecte sau despre relațiile inteligibile de tipul 4) dintre reprezentările grupurilor de grupuri de obiecte care au forme noetice intelective corespunzătoare, caracterizate prin generalitate și posibilitate, respectiv

pornind de la configurațiile intelective spre formele noetice intelective sau de la acestea către configurațiile corespunzătoare.

Trebuie să ne oprim însă în mod special la relațiile inteligibile de tipul 5) dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei proprietăți. Acestea sunt diferite de celelalte patru tipuri de relații inteligibile care presupun numai reprezentări de obiecte. Forma noetică intelectivă a configurațiilor cu relații de tipul 5) presupune, prin *generalitatea* sa, orice relație inteligibilă dintre reprezentarea de obiecte antetoni și reprezentarea de proprietăți ale acestora și, de asemenea, *posibilitatea* ca orice reprezentare de obiect să fie în relație inteligibilă cu o anumită reprezentare de proprietate sau ca orice reprezentare de proprietate să fie în relație inteligibilă cu reprezentarea unui anumit obiect.

Caracterul inteligibil al relației dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei proprietăți a obiectului este mai accentuat decât caracterul inteligibil al relațiilor dintre reprezentările obiectelor, claselor de obiecte și ale claselor de clase de obiecte, deoarece ultimelor tipuri de relații le corespund raporturi obiectuale, cum s-a spus, chiar măsurabile, pe când primelor le corespunde un fel de „unitate” între obiectele antetoni și însușirile acestora, fără de care obiectele nici n-ar mai exista. Sugestivă, în această privință, fiind denumirea românească de „însușire”, de la *însuși* (obiectul), cu toate că și termenul de „proprietate”, de la „propriu” (gr. *idion*), sugerează ceva asemănător, cum zicea și Porphyrius. Aceasta, fără să ne mai referim la celelalte accepțiuni ale proprietăților.

Despre „unitatea” acțiunii de ordonare a unor „reprezentări diferite” (*verschiedene Vorstellungen*) vorbea și Immanuel Kant și o numea „funcție a Intellectului” (*Funktion des Verstandes*), considerând că există chiar două astfel de funcții: una „logică” sau noetică, în terminologia noastră, și alta „reală” sau existențială (ontică), ceea ce ar corespunde, pe de o parte, *relației inteligibile* dintre reprezentările unui obiect-anteton și reprezentările uneia dintre proprietățile sale și, pe de altă parte, *raportului* dintre obiectul-anteton și una din însușirile sale. Kantian vorbind, am putea să le spunem: primei „funcție inteligibilă” și celeilalte „funcție”, eventual „ontică”. Numai că, în accepția noastră, Intelectul nu are astfel de „acțiuni de ordonare” (*Handlungen zu ordnen*). Aici este vorba de maniera kantiană de personificare a facultăților gândirii. Numai omul poate să „acționeze”, dar în Filosofia Pentadică o va face abia în cadrul Existenței Reale. Pentru moment ne găsim în domeniul Ființei, mai precis al Cumestelui și încercăm să înțelegem. Din această cauză, pe plan ontic, putem să considerăm că „raportul” dintre obiectul-anteton și proprietate este un „raport funcțional” în sensul obișnuit al cuvântului funcțional, adică „în funcție de”, iar relației inteligibile dintre reprezentarea obiectului-anteton și reprezentarea proprietății din cadrul configurației intelective am putea să-i spunem „relație funcțională”. Ceea ce înseamnă că și forma noetică a configurațiilor respective trebuie să fie distinsă de celelalte. Ea poate fi numită „formă noetică a configurațiilor intelective cu relații

funcționale”, spre deosebire de „forma noetică a configurațiilor intelective cu relații obiectuale” (primele patru tipuri de relații).

Dar toate acestea sunt forme noetice ale configurațiilor intelective simple: cu relații inteligibile de tipurile 1-5, respectiv, patru cu relații obiectuale și unul cu relații funcționale. Formele noetice ale configurațiilor *complexe* cu relații interconfiguraționale rezidă în *generalizarea* celor treizeci de *posibilități* de combinare ale configurațiilor simple, dar mai are o particularitate determinată de raporturile dintre stările de fapt la care se referă relațiile interconfiguraționale independent de posibilitățile de combinare ale configurațiilor simple.

Aceste raporturi au fost conștientizate de mult și chiar discutate, uneori absolutizate, alteori relativizate, plasate *in re*, sau *in mente*, considerate perceptibile sau inteligibile, reale sau fictive ș.a.m.d., cum a fost, de exemplu, problema cauzalității. În terminologia noastră, a relației interconfiguraționale dintre două configurații intelective simple, corespunzătoare raportului dintre două stări de fapt, adică unei situații obiectuale, în care una dintre stările de fapt o precede pe cealaltă, prima fiind numită „cauză”, a doua „efect”. Empiriștii considerau că prin observație și prin experiment nu se constată decât succesiunea stărilor de fapt și consecvența cu care se repetă în condiții asemănătoare, căci nu există condiții identice. Deci, chiar dacă prima este „cauză”, mai precis „o anumită cauză”, ea va produce „un anumit efect”. Repetându-se, va fi mereu „altă cauză” cu „alt efect”. Dar o „cauză” asemănătoare poate să producă și alte „efecte” diferite, acestea putând fi produse și de alte „cauze” ș.a.m.d. Dar și „efectele”, la rândul lor, ca stări de fapt, pot fi anterioare altor stări de fapt, adică pot fi „cauze” ale acestora. Ceea ce ar însemna că „efectul” este „cauză” și cauza este „efect”. Adică nu există nici cauză, nici efect, ci o simplă succesiune a două stări de fapt. Ceea ce nu ne împiedică totuși să înțelegem că raportului acesta (*in re*) îi corespunde (*in mente*) o relație interconfigurațională de tip cauzal sau implicațional, care, prin *generalitatea* ei, se referă la toate tipurile *posibile* de raporturi de succesiune ale stărilor de fapt și reprezintă forma noetică a configurațiilor intelective complexe de acest tip.

În mod asemănător pot fi înțelese și formele noetice ale configurațiilor intelective complexe de tip *conjunctiv*, *disjunctiv* sau de *echivalență*, studiate în logica modernă a Intelectului. Este vorba despre raporturi între stările de fapt care presupun coexistența lor, căroră le corespunde relația interconfigurațională numită „conjuncție”, raporturi între stările de fapt care se exclud reciproc și le corespunde relația interconfigurațională numită „disjuncție”; raporturi între stările de fapt de același tip și cu aceleași componente obiectuale sau funcționale, căroră le corespunde relația interconfigurațională numită „echivalență”. Denumirile acestea se datorează exprimării lor în logica modernă a Intelectului prin particule lingvistice: conjunctive („împreună cu”); disjunctive („sau una, sau alta”); echivalente („cu aceeași valoare”). Există însă o mulțime de alte forme noetice ale unor configurații intelective fără denumiri speciale pentru relațiile interconfiguraționale corespunzătoare multitudinii

nedeterminate de raporturi între stările de fapt. Aceste raporturi nu au loc numai între două stări de fapt, ci toate stările de fapt, cunoscute și mai ales necunoscute, se găsesc în astfel de raporturi care au avut sau ar putea să aibă relații interconfiguraționale corespunzătoare și, respectiv, forme noetice intelective.

De mare importanță în acest context trebuie să fie distincția dintre forma noetică intelectuală, caracterizată prin generalitate și posibilitate, configurațiile intelective mentale și stările de fapt și situațiile obiectuale. Numai formele noetice intelective garantează elaborarea unei teorii (a unei „logici”) a Intelectului și mai ales *independența* acesteia față de celelalte teorii ale Rațiunii și ale Speculațiunii.

Din păcate, cum s-a văzut în partea introductivă la *Teoria Ființei*, logicile moderne ale Intelectului urmăreau tocmai scopuri contrare delimitării formelor noetice intelective de cele raționale, cu ignorarea totală a celor speculative, dar mai urmăresc, de cele mai multe ori independent de voința autorilor, și identificarea celor trei planuri: formal noetic, configurațional mental și situațional obiectiv, la care se mai adaugă și cel simbolico-lingvistic. În genere, datorită atitudinii antipsihologice a logicienilor moderni, motivată de faptul că psihologii studiază gândirea concretă, se face abstracție totală de configurațiile mentale. Configurațiile în genere sunt considerate, ca la L. Wittgenstein, un fel de structuri ale obiectelor cărora le corespund structuri ale semnelor (simbolurilor); *Konfiguration der Gegenstände* și *Konfiguration der Zeichen*, fără nici o intervenție a gândirii. Din această cauză spunea și J. Łukasewicz că el nu înțelege expresia „formă a gândirii”, forma fiind numai a obiectelor și a semnelor, singurele care contează în logica simbolică. Dar fără configurațiile mentale și fără mecanismele lor anatomo-fiziologice, Intelectul nu ar mai fi o facultate a gândirii, bazată pe sensibilitate, dar distinctă de aceasta, proprie omului și numai acestuia.

4. Limbajul simbolic intelectual

Trăind din totdeauna în colectivități, oamenii au simțit nevoia instinctivă de a comunica, ceea ce face într-o oarecare măsură și o parte dintre animale. Diferențele sunt însă enorme, în ciuda faptului că există uneori și asemănări frapante.

Componentele actului comunicativ sunt: 1) emițătorul; 2) semnalul; 3) mesajul; 4) mediul de transmitere și 5) receptorul. În mediul animalier emițătorul, prin particularitățile sale, va emite anumite semnale corespunzătoare simțurilor cu care este dotat, ca și omul. Ceea ce diferă este intensitatea unora dintre semnale și predilecția pentru unele dintre ele: la animale pentru cele olfactive și auditive, la om pentru cele vizuale și auditive. Facem abstracție pentru moment de limbajul vorbit al omului.

Oricum, deosebirea cea mai pregnantă dintre comunicarea între animale și cea dintre oameni, făcând abstracție și de 4) mediul de transmitere al semnalelor (aerian și acvatic la animale; aerian și solid la oameni), îl constituie 3) mesajul (la

animale numai senzorial-instinctiv, la om senzorial-instinctiv și noetic, adică intelectual, rațional și speculativ). Pentru moment ne interesează mesajele intelective.

Nu trebuie să uităm de remarcă lui Aristotel în legătură cu „asemănarea” dintre a înțelege și a simți (*phronein kai aisthanesthai*), pe care cei vechi (*hoi archaioi*) le considerau identice. În această asemănare rezidă și identificarea făcută intenționat de către evoluționiștii extremiști între comunicarea dintre animale (senzorial-instinctivă) și cea dintre oameni (intelectivă). Asemănarea există, într-adevăr, dar numai la nivelul senzorial-instinctiv pe care îl posedă și omul. Omul se aseamănă, după Aristotel, și cu plantele, nu numai cu animalele. Căci omul are și o parte vegetativă și una animalieră a sufletului, fără să fie prin aceasta plantă sau animal și fără ca plantele sau animalele să fie oameni. Căci omul mai are în plus gândirea.

În măsura în care este plantă (se hrănește, crește și descrește și se înmulțește), omul comunică la fel ca plantele, adică recepționează semnale exterioare de temperatură și umiditate, fiind dotat cu simțul tactil ca și plantele. Acestea nu sunt însă numai receptoare de semnale din mediul ambiant, ci și emițătoare de substanțe gazoase (oxigen sau bioxid de carbon), lichide (din frunze, ramuri sau fructe) sau solide (fibre vegetale), dar și de semnale specifice. Ele își pot transmite prin mediul gazos, cu sau fără contacte directe, starea de confort sau inconfort. Studiile referitoare la aceste tipuri de semnale sunt abia la început. Ele există însă în mod evident și la oameni care își transmit plăcerea și suferința prin simpla apropiere sau prezență. Se pare că sunt de tipul acesta (considerat uneori telepatic) influențele benefice sau malefice ale prezenței unor persoane, dar și a unor plante. S-a considerat însă că, și invers, plantele (cel puțin cele din preajma oamenilor) „simt” afecțiunea acestora.

Dar oamenii sunt în mult mai mare măsură animale și își transmit semnale asemănătoare în legătură cu stările senzorial-instinctive: de satisfacție, de durere, de foame, de sete. Este vorba, la om în special, de faza preverbală a comunicării, de exemplu, între mamă și copil, asemănătoare cu cea dintre femelă și puii acesteia. Semnalele se referă la stări de fapt și la situații obiectuale în care se găsesc oameni și animale, dar nu la înțelegerea, ci la simțirea componentelor senzitive ale acestora. Iepurele sălbatic scoate un sunet strident la *auzul* oricărui zgomot diferit de cele obișnuite, semnalizând primejdia; alte rozătoare scot sunete de avertizare la *vederea* anomaliilor; sunt emise însă și sunete de satisfacție, ca „torsul” la feline; mârâitul specific pentru chemarea puilor la mâncare; răgetele marilor ierbivore masculine în perioada de rut, înfoierea păsărilor în aceleași scopuri sau „dansurile” acestora; marcarea teritoriilor sau a unor trasee cu substanțe olfactive ș.a.m.d.

Numai omul poate să emită sau să transmită, cu toate cele cinci simțuri, semnale despre stări de fapt și situații obiectuale pe care le înțelege, pentru a fi

înțelese și de către receptorii umani. Există două tipuri de semnale intelective: semne și simboluri.

„Semn” vine din lat. *signum* care înseamnă „urmă”. „A urmări” înseamnă a merge după urme. În aparență s-ar putea considera că și animalele merg după urme. Deosebirea dintre câinele (vulpe, lup etc.) care ia urma unui animal (chiar și om) și vânătorul sau cercetătorul care urmărește ceva este fundamentală, de la sensibilitate la inteligență. Câinele nu merge după urme, ci după mirosul urmelor. Dacă urmele nu mai sunt proaspete sau sunt combinate cu alte mirosuri sau substanțe iritante, oricât de vizibile ar fi, sunt abandonate de către câine. Numai omul le înțelege, fără să apeleze la miros, ca stări de fapt, ca raporturi funcționale între forma și mărimea urmelor și animalul (ierbivor sau carnivor) care le-a lăsat. Aceasta, dacă avem și configurații intelective cu relații funcționale diferite pentru aceste specii de animale.

Omul însuși lasă urme pe unde trece, dar nu numai urme de pași, ci diferite alte semne (cioplături pe copaci, resturi de ambalaje, obiecte sau lucruri, marcaje etc.), intenționat sau nu pentru a fi recepționate de alți oameni.

Semnele pot fi corespunzătoare pentru fiecare simț. Oamenii își fac semne cu mâna, cu capul, cu ochiul ș.a.m.d., toate în legătură cu stări de fapt și situații obiectuale, unele trupești, corporale (de foame, de sațietate, de durere) vizuale sau auditive. Dar se fac și semne tactile (cu piciorul sau cu mâna), atenționări, mângâieri, respingeri, îmbieri etc., în funcție de situațiile diferite în care se găsesc persoanele.

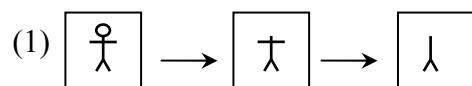
Odată cu inventarea scrisului (la început scrijelatul pe lemn, piatră, ceară etc.) au fost adoptate și *semnele arbitrare* de genul literelor, utilizate convențional pentru orice tipuri de stări de fapt și de situații obiectuale, condiția fiind aceea de „a le înțelege”. Mai precis, de a avea reprezentări clare și intuiții ale acestora, respectiv configurații intelective corespunzătoare.

„Simbolul” provine din gr. *symbolon*, de la *syn* = împreună și *ballo* = a se uni, a se apropia, a se întâlni, a se îmbina. Inițial simbolul era o parte a unui obiect sau lucru rupt în două și utilizat ca semn de recunoaștere prin reunirea cu cealaltă parte, pe locul rupturii. Prin aplicarea principiului *pars pro toto*, la început, în legătură cu exprimarea unor stări de fapt și situații obiectuale din domeniul vânătorii sau al luptelor, se foloseau părțile ușor de purtat ale animalelor vâdate (piele, dinți, pene, păr) sau ale învinșilor (scalpuri, capete micșorate, însemne totemice) reprezentative pentru situațiile de învingători (trofee). Dar și acestea au fost înlocuite treptat prin reprezentări grafice și semne convenționale.

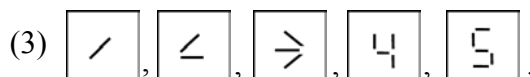
S-a ajuns la un fel de identificare, prin utilizare și simplificare, a semnelor convenționale cu simbolurile, totalitatea acestora fiind numită „limbaj simbolic”, care este la rândul său vizual, auditiv etc., căci se folosesc și imagini auditive, sunete arbitrare, substanțe olfactive și gustative, atingeri semnificative.

Pot fi urmărite, chiar cu ilustrații istorice, momente din istoria scrisului: pictografic, runic, hieroglific. Din imaginea convențională, simplificată a unui om, de exemplu, se ajunge la hieroglifa chineză „djen”:

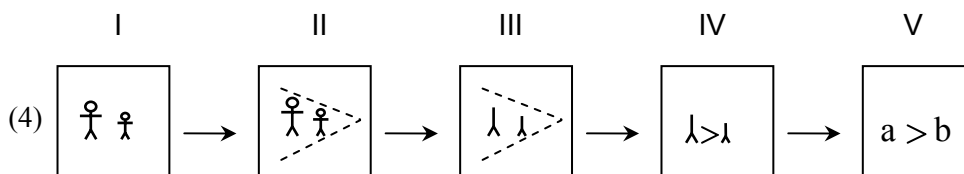
Se pot urmări și reprezentările pictografice prin care s-a ajuns la scrierea primelor cifre:

Se observă faptul că succesiunea de imagini de la stânga la dreapta în cazurile (1), (2) și (3) nu necesită explicații suplimentare (lingvistice), aici fiind vorba despre inteligența neverbală (vizuală), pe care se presupune că o posedă cititorul, ca și inventatorul antic al scrierii hieroglifice. Acesta este și motivul pentru care scrierea hieroglifică (chineză, de exemplu), în care semnele grafice nu se referă la sunetele vorbirii, poate fi citită în orice limbă, condiția fiind aceea de a înțelege semnificația semnelor, cu sau fără referințe la proveniența lor istorică.

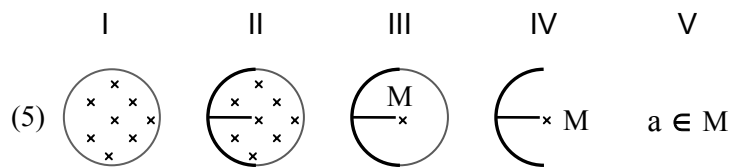
Procedeul poate fi utilizat și pentru exprimarea (din lat. *expressio*, care înseamnă originar „presare”, respectiv urma lăsată de ceva care apasă sau iese prin presare), în limbaj simbolic vizual, a configurațiilor intelective simple și a formelor noetice corespunzătoare celor cinci tipuri de relații inteligibile, așa cum se va proceda în continuare. Schemele (4) – (8) succesive pot fi înțelese prin simpla lor vizualizare. Explicațiile însoțitoare au menirea de a oferi date în plus.

1) Relația între reprezentările a două obiecte, lucruri, viețuitoare.

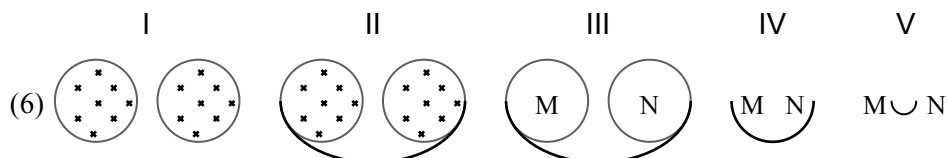
(I) este starea de fapt sau faptul că există două persoane diferite. Faptul ar putea să fie redat fotografic. (II) redă, prin liniile întrerupte, configurația intelectuală a relației „mai înalt decât” dintre două reprezentări de obiecte. Fără liniile întrerupte se pot înțelege o mulțime de alte relații între reprezentările celor două persoane, corespunzătoare raporturilor diferite în care se găsesc. (III) este o simplificare de tip pictografic a lui (II), iar în (IV) apare semnul hieroglific al relației „mai înalt decât”. În (V) sunt introduse în locul pictogramelor simplificate două semne grafice arbitrare, de regulă litere, dar fără semnificația lor fonetică. Este evident că nu a este mai înalt decât b , ci reprezentarea persoanei notată cu a este mai înaltă decât reprezentarea persoanei notată cu b în cadrul configurației intelective a relației „mai înalt decât”. Prin (V) este redată formula obișnuită corespunzătoare formei noetice prin care este *generalizată* exprimarea în limbaj simbolic a configurației intelective corespunzătoare relației dintre reprezentările a două obiecte și oferă *posibilitatea* redării oricărei stări de fapt de acest tip.

2) Relația între reprezentarea unui obiect și reprezentarea unui grup de obiecte.

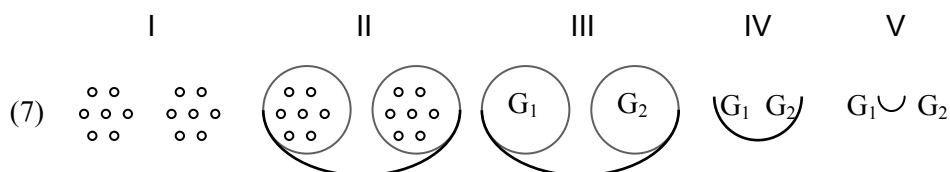
(I) este o grupare (mulțime) determinată de obiecte redată prin asteriscuri. (II) marchează, prin linia de la marginea cercului la un asterisc, configurația intelectuală a relației „apartine unei mulțimi” dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei mulțimi. (III) este o simplificare pictografică a lui (II), în care mulțimea de asteriscuri este notată cu M , iar în (IV) apare în stânga hieroglifa relației „apartine lui”. În (V) este redată formula obișnuită pentru forma noetică la care se ajunge prin *generalizarea* configurațiilor intelective corespunzătoare relației de apartenență dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei mulțimi de obiecte și exprimă, în limbaj simbolic intelectual, *posibilitatea* redării oricărei stări de fapt de acest tip.

3) Relația dintre reprezentările a două grupuri (mulțimi) de obiecte.

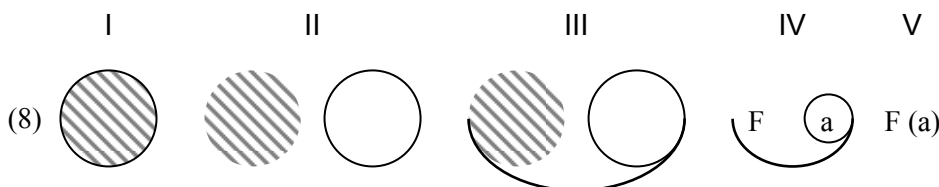
În (I) apar două grupuri (mulțimi) de obiecte; în (II) reprezentările mulțimilor sunt delimitate prin cercuri și este marcată, printr-o curbă în partea de jos a cercurilor, configurația intelectuală a reprezentării acestora prin relația de „reunire” sau „împreunare”; în (III) reprezentările celor două mulțimi sunt notate cu M și N ; în (IV) dispar cercurile care marcau reprezentările mulțimilor, iar în (V) apare hieroglifa relației „reunit” sau „împreună cu”. (V) este formula obișnuită de redare a formei noetice la care se ajunge prin *generalizarea* configurațiilor intelective corespunzătoare relației de reunire dintre reprezentările a două mulțimi și exprimă, în limbaj simbolic intelectual, *posibilitatea* redării oricărei stări de fapt de acest tip.

4) Relația dintre reprezentările a două grupuri de grupuri (mulțimi) de obiecte poate fi redată printr-o simbolizare asemănătoare celei precedente (6) cu deosebirea că, în locul asteriscurilor-obiecte, apar grupuri sau mulțimi de obiecte, ca în (7):

iar în locul mulțimilor M și N apar grupurile de mulțimi G_1 și G_2 , hieroglifa pentru reunire fiind aceeași.

5) Relația dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei proprietăți.

(I) este un obiect-anteton care are o anumită însușire, redată prin fondul hașurat. În (II) se face o separație (arbitrară) corespunzătoare celor două procese de abstractizare distincte prin reprezentarea proprietății fără obiect și reprezentarea obiectului fără proprietate. În (III) se realizează configurația intelectuală „funcțională” a interdependenței dintre reprezentarea obiectului și reprezentarea proprietății, exprimată hieroglific în (IV) prin reprezentarea obiectului încercuit, notat cu a , ca în (2) V, și reprezentarea proprietății notată cu F , cum apare uzual în forma noetică $F(a)$, în care parantezele ( ) înlocuiesc în mod convențional și hieroglifa relației funcționale și încercuirea reprezentării obiectului.

Reținem cele cinci expresii simbolice ale formelor noetice pentru configurațiile intelective simple: $a > b$, care, generalizată pentru orice tip de relație

între două reprezentări de obiecte, devine aRb ; relația dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei mulțimi de obiecte $a \in M$; relația dintre reprezentările a două mulțimi $M \cup N$; relația dintre reprezentările a două mulțimi de mulțimi $G_1 \cup G_2$ și relația dintre reprezentarea unei proprietăți și reprezentarea unui obiect $F(a)$.

Pe baza celor cinci forme noetice ale configurațiilor intelective simple se poate elabora câte o teorie (câte o „logică”) a fiecăreia. Aceasta, după stabilirea prealabilă a expresiilor simbolice ale formelor noetice corespunzătoare configurațiilor intelective complexe.

Principial, ar fi vorba despre cele treizeci de configurații intelective complexe cu relațiile interconfiguraționale corespunzătoare (față de numărul nedeterminat, quasiinfinit al stărilor de fapt și al situațiilor care ar necesita și un număr corespunzător de configurații intelective), dintre care le-am amintit pe cele uzuale în logica simbolică: implicația, notată de regulă cu hieroglifa „ $\rightarrow$ ”; conjuncția notată cu semnul „ $\&$ ”; disjuncția cu „ $\vee$ ” și echivalența cu „ $=$ ”.

Pe baza acestora pot fi stabilite expresiile simbolice ale formelor noetice intelective complexe pentru fiecare teorie. De exemplu, formele noetice complexe implicative din teoria relațiilor dintre reprezentările obiectelor sunt de tipul $(aRb) \rightarrow (aRc)$; cele conjunctive de tipul $(aRb) \& (aRc)$ ș.a.m.d.; sau cele din teoria relațiilor dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei mulțimi de obiecte: $(a \in M) \rightarrow (a \in N)$; $(a \in M) \& (a \in N)$ ș.a.m.d.

Se observă folosirea parantezelor pentru gruparea formelor noetice intelective simple. Când este cazul se folosesc și paranteze pătrate și acolade, ca în formula:

$$(9) \{[(a \in M) \& (M \cup N)] \rightarrow (a \in N)\} \vee \{[(a \in M) \& (N \cup M)] \rightarrow (a \in M)\}.$$

În formula (9) apar expresii logico-simbolice de două feluri: din teoria formelor noetice intelective a relațiilor dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei mulțimi de obiecte și din teoria formelor noetice intelective a relațiilor dintre reprezentările a două mulțimi de obiecte.

În așa-numitele „calcul” logico-simbolice se face distincția dintre „constante” și „variabile”. De exemplu, dacă literele $a, b, c...$ din expresiile simbolice ale formelor noetice intelective ale relațiilor dintre reprezentările obiectelor sunt considerate „constante”, atunci ele se referă la reprezentări ale unor obiecte-antetoni determinate. Dacă ele sunt variabile, notate de regulă cu alte litere, să zicem cu majuscule: $A, B, C...$, atunci se referă la orice reprezentare de obiect, lucru, plantă, viețuitoare etc., expresiile simbolice dobândindu-și astfel un mare grad de generalitate.

Toate acestea sunt însă formule simbolice ale unor forme noetice complexe *determinate*, adică alcătuite din expresii simbolice ale formelor noetice intelective de cele cinci tipuri, cu constante *sau* cu variabile, dar și cu constante și variabile (pentru reprezentările de obiecte, de grupuri de obiecte, de grupuri de grupuri de obiecte și de proprietăți), ceea ce, într-un fel sau altul, se făcea și cu ajutorul

pictogramelor și al hieroglifelor. Acestea trebuie să fie înțelese într-un sens mult mai larg, ca desene, schițe și proiecții ale unor configurații intelective referitoare la stări de fapt și situații *naturale*, dar și *artificiale*, obținute din produse naturale sau din produse artificiale. În primul caz este vorba despre expresiile simbolice ale formelor noetice intelective determinate ale Existenței Nemijlocite, iar în al doilea caz de expresii simbolice ale formelor noetice intelective determinate ale Existenței Reale, Mijlocite, despre care se va vorbi la locul cuvenit.

Investigația formelor noetice intelective determinate s-a făcut încă de la începuturile civilizației, pe domenii de specializare, în raport direct cu Existența Nemijlocită (cultura pământului, vânătoarea, creșterea animalelor, navigația, astronomia, fizica) sau cu Existența Reală (construcții arhitecturale, artistice, tehnice). Desenele rupestre sau construcțiile megalitice sunt exemple de reprezentări picturale sau monumentale ale unor configurații intelective mentale, căci în bezna cavernei modelul „picturii” nu era, de exemplu, turma de bizoni, ci mulțimea de reprezentări și relații intelective dintre acestea din mintea „pictorului”, referitoare la diferitele stări de fapt și situații posibile în care *ar putea* să aibă loc întâlnirea cu bizonii; iar modelul construcției megalitice era reprezentarea configurației intelective a „întâlnirii” probabile cu Divinitatea.

Dar n-au existat ca atare teorii (logici) ale acestora, cu toate că au existat și evident că există, mai ales în zilele noastre, tot felul de tratate, cursuri, manuale cu schițe, proiecții, formule și calcule pentru fiecare în parte: pentru arhitecți, de exemplu, pentru inginerii constructori etc. O teorie a formelor noetice intelective care să fie valabilă pentru toate îndeletnicirile referitoare la stări de fapt și la situații obiectuale, ca un fel de metodologie generală, nu este nici astăzi necesară, dar, până în zilele noastre, nici nu era de conceput. Aceasta, datorită faptului că numai exprimarea simbolică a formelor noetice intelective oferă gradul de generalitate corespunzător unei astfel de teorii. În plus, invenția cea mai importantă care facilitează elaborarea oricărei teorii a formelor noetice ale intelectului o constituie „variabila de forme noetice intelective nedeterminată”.

În logica simbolică aceasta se numește „variabilă propozițională”, și anume, din două motive: (1) datorită faptului că astfel de variabile erau cunoscute din logica rațiunii (clasico-tradițională), în care jucau într-adevăr rolul de variabile propoziționale, și (2), deoarece se făcea identificarea ilicită a formelor noetice intelective simple cu propozițiile. Având însă în vedere contextul inteligenței neverbale, această terminologie este inadecvată. Pentru justificarea acestui punct de vedere, redăm rezumativ contextul intelectual în discuție.

Punctul de plecare îl constituie, să zicem, o stare de fapt perceptibilă senzorial (vizuală), căreia îi corespunde o anumită configurație mentală intelectuală exprimabilă în limbajul simbolic neverbal printr-o formulă de tipul aRb . O variabilă de forme noetice intelective nedeterminată, pe care o putem numi prescurtat „variabilă nedeterminată”, notată de regulă cu literele $p, q, r, \dots$, nu se

referă numai la formula aRb , ci la oricare dintre cele cinci expresii simbolice ale formelor noetice intelective, respectiv, și la $a \in M$, $M \cup N$ etc., tocmai pentru faptul că este nedeterminată. Dar niciuna dintre aceste formule nu este o propoziție. Formula (9), de exemplu, transcrisă cu variabile nedeterminate, devine:

$$(10) \quad [(p \& q) \rightarrow r] \vee [(r \& s) \rightarrow p],$$

în care $p = (a \in M)$; $q = (M \cup N)$; $r = (a \in N)$; $s = (N \cup M)$. Aceasta pornind de la (9) către (10). De la (10) însă, datorită gradului mai mare de generalitate, apare posibilitatea, prin înlocuirea variabilelor nedeterminate cu oricare dintre cele cinci tipuri de expresii simbolice ale formelor noetice intelective, să obținem formula (9), dar și un număr nedeterminat de alte formule, dacă înlocuim (substituim) variabilele nedeterminate p, q, r, s cu alte tipuri de expresii simbolice.

Calculul cu variabile de forme noetice nedeterminate, numit în logica simbolică „logica propozițiilor”, presupune stabilirea convențională a limbajului simbolic, adică a semnelor arbitrare și a hieroglifelor utilizate. Pentru variabilele nedeterminate sunt folosite de obicei, cum s-a procedat și în formula (10), literele $p, q, r, s \dots$, pentru relațiile interconfiguraționale semnele hieroglifice: $\&, \vee, \rightarrow, =$. Cu ajutorul acestora putem alcătui orice formulă, dacă respectăm regula că nici o literă dintre cele acceptate nu poate să apară singură, ci numai precedată sau urmată de unul dintre semnele hieroglifice menționate, și nici un semn hieroglific nu poate să apară decât între două litere. Cele două reguli exprimă la un grad de mare generalitate specificul intelectual (de la *inter-lego*) al acestor formațiuni.

În cazul formulelor cu mai mult de două litere și cel puțin două semne hieroglifice este necesară introducerea parantezelor de diferite tipuri.

Orice formulă din calculul cu variabile de forme noetice nedeterminate poate fi transformată într-o formulă dintr-un calcul subordonat cu forme noetice determinate, urmând drumul invers, de la formule de tipul (10) la formule de tipul (9). Se obțin astfel calcule distincte cu formule corespunzătoare celor cinci tipuri de relații inteligibile. În logica simbolică, formule corespunzătoare relațiilor inteligibile dintre reprezentările obiectelor sunt studiate în logica numită a „relațiilor”; formule corespunzătoare relațiilor inteligibile dintre reprezentările grupurilor de obiecte, în logica numită a „claselor”; și formule corespunzătoare relațiilor inteligibile funcționale, în logica numită a „predicatelor”. Pot fi alcătuite și calcule cu formule corespunzătoare celorlalte tipuri de relații inteligibile, dar și calcule combinate cu formule corespunzătoare mai multor tipuri de relații inteligibile, ca în formula (9), cu forme noetice corespunzătoare relațiilor dintre reprezentarea unui obiect și reprezentarea unei mulțimi de obiecte și forme noetice corespunzătoare relațiilor dintre reprezentările mulțimilor de obiecte.

Cele trei tipuri de calcule cu forme noetice determinate pot fi sistematizate (axiomatizate) urmând sau nu modelul sistemelor de calcul cu forme nedeterminate. Ceea ce prezintă interes în contextul de față este *posibilitatea* de

obținere a unor formule, prin substituții sau deducții, cu respectarea anumitor reguli valabile în cadrul diferitelor sisteme, care să nu mai corespundă configurațiilor intelective simple sau complexe obișnuite, adică obținute prin înțelegerea unor stări de fapt și situații obiectuale existente în prealabil. Această posibilitate a fost considerată încă din perioada medievală drept caracteristica *inventivă*, euristică a inteligenței. Problema este aceea de a obține pe linie inventivă forme noetice intelective ale unor configurații mentale care să poată conduce la *construcția* unor stări de fapt și situații obiectuale noi. Ceea ce ține de caracterul *practic*, pragmatic (de la gr. *pragma* = lucru) al Inteligenței.

Arta de a inventa (*ars inveniendi*) cu diferite mijloace intelective, de tip combinatoric, de exemplu, sau iterativ, multiplicativ, nu conduce întotdeauna la forme noetice intelective calitativ *noi*, ale căror configurații mentale ar merita să fie transpuse în practică. Alteori noutățile nu sunt realizabile cu mijloacele practice existente. Aprecierea acestora nu se poate face însă numai în virtutea formei lor (*vi formae*) noetice, ci presupune și raportarea la semnificația lor materială (*vi materiae*) existențială.

5. Semnificația gnoseologică a formelor noetice ale Intelectului

Observația filosofilor greci că, mai ales în cazul Intelectului, asemănătorul este redat prin asemănător (*simile simili*), se aplică frecvent pe tot parcursul procesului de înțelegere a stărilor de fapt și a situațiilor obiectuale. Procesul se dovedește a fi destul de complex și are o desfășurare circulară. El presupune, în aparență, existența prealabilă a stărilor de fapt, ca diviziuni ale Existenței Nemijlocite, ceea ce l-a determinat pe L. Wittgenstein să afirme că „Lumea se divide în stări de fapt”, cu toate că abia la sfârșitul procesului se obține diviziunea propriu-zisă, care, la rândul ei, va fi supusă altor procese de înțelegere. Mai precis, este vorba despre cele *cinci trepte gnoseologice* de înțelegere, pe fiecare dintre acestea înfăptuindu-se, prin activitatea gândirii, Cumestele în forma stărilor de fapt și a situațiilor obiectuale.

Existența Nemijlocită de la care se pornește este cea alcătuită din eoni (*ta (e)onta*) care, prin mecanismul senzorial (acțiunea simțurilor), devin estetoni, perceptoni și respectiv antetoni, adică obiecte supuse atenției (care intră în sfera cunoașterii senzoriale). Însă numai cu ajutorul reprezentării se face saltul (*raptus mentis*) de la sensibilitate la gândire și se poate vorbi despre o stare de fapt, adică despre ceva compus din reprezentări de obiecte, de grupuri de obiecte, dar și din relații.

Pe treapta a II-a a înțelegerii, tot din perspectiva cunoașterii, căci altfel toate mecanismele conlucrează simultan, intervine configurația intelectivă, care facilitează, odată instituită, raportarea structurii mentale la o parte sau la toate structurile mentale de același tip. Starea de fapt, ca „schemă a imaginației”, cum îi zicea Kant, câștigă astfel în generalitate, dar, s-ar putea spune că pierde în asemănare, la fel ca și obiectul-anteton față de reprezentarea lui.

Treapta a III-a este a formei noetice intelective simple, bine surprinsă de către adepții psihologiei genetice în evoluția inteligenței neverbale la noii născuți după activitățile pe care le pot desfășura prin identificarea diferitelor stări de fapt de același tip, fără tatonările din perioada constituirii lor pe treapta configurațiilor intelective.

Treapta a IV-a, a formelor noetice intelective complexe, numită a „operațiilor” cu forme noetice simple (relațiile interconfiguraționale fiind numite „operatori”), cărora le corespund activități situaționale asupra stărilor de fapt, pe care le pot efectua copiii care încă nu vorbesc, constituie și treapta superioară a inteligenței preverbale. Aceasta, deoarece treapta a V-a, a formelor noetice intelective nedeterminate, nu poate fi exprimată fără ajutorul variabilelor nedeterminate de forme noetice intelective simple, care, ce-i drept, nu necesită explicații verbale pentru o persoană adultă, dar depășește capacitatea de înțelegere a unui copil care nu cunoaște nici măcar literele.

Schemele de la (4) la (8), în care sunt utilizate diferite mijloace de transcriere vizuală (desene, pictograme, hieroglife, semne convenționale), ilustrează caracteristica *mimetică* a inteligenței neverbale, vizuală în aceste cazuri, dar care poate fi extinsă și la celelalte simțuri. Inteligența auditivă, de exemplu, este ilustrată în muzica lăutărească, a relațiilor dintre caracteristicile sunetelor vocale sau instrumentale, bazată pe *imitația* melodiei, respectiv a succesiunii de sunete și pauze, fără transcrierea lor pe portativ, care se face vizual prin semne convenționale.

„Mimetismul” acesta, adică înțelegerea prin asemănare (*kath'homoiosin, ad similitudinem*), pare mai evident pe treapta a II-a a cunoașterii intelective, care seamănă cel mai mult cu fragmentul „prelucrat psiho-gnoseologic” din Existența Nemijlocită. Aceasta, deoarece configurația intelectuală conține și elemente senzoriale, adică reprezentări ale obiectelor-antetoni, ale grupurilor de obiecte și ale proprietăților; reprezentări provenite din prelucrarea lor senzorială. Prin înțelegerea relațiilor însă, după cum se observă și din schemele de la (4) la (8), de exemplu la (4) II și (4) III, configurațiile intelective *adaugă* reprezentărilor relația (redată prin liniile întrerupte), care precizează (selectează, adaugă) raportarea ontică din cadrul stării de fapt, ceea ce ar trebui să însemne că seamănă mai puțin cu (4) I. Dar liniile întrerupte nu se văd, ele sunt doar înțelese. Față de (4) I, care este *in re*, (4) II și (4) III sunt *in mente*, și lasă impresia, cum s-a spus, că relația ar fi *in re*, cu toate că ea nu este perceptibilă senzorial. Această „impresie” este tocmai dovada asemănării până la „identificare” a configurației intelective cu suportul ontic al stării de fapt. S-ar putea considera, în terminologia obișnuită a teoriei cunoașterii, că subiectul cunoscător atribuie obiectului cunoașterii propriile sale structuri mentale, de data aceasta „asemănarea” fiind inversă a stării de fapt cu structura mentală.

Forma noetică intelectuală simplă transpune asemănarea pe alt plan de generalitate. Ea nu mai seamănă într-adevăr cu o anumită stare de fapt determinată, dar seamănă cu *toate* stările de fapt corespunzătoare aceleiași configurații intelective, cu orice stare de fapt *posibilă* referitoare la înțelegerea unuia dintre cele cinci tipuri de

relații inteligibile. Generalitatea și posibilitatea sunt caracteristicile oricărei forme noetice, dar, la nivelul inteligenței, forma noetică simplă este un fel de model sau „tablou” (*Bild*, cum îi zicea L. Wittgenstein) al stărilor de fapt. În cazul transcrierii în limbaj simbolic a formelor noetice simple se observă, urmărindu-se fazele (de la I la V) de trecere de la desene la pictograme și de la acestea la hieroglife, simboluri și semne convenționale, că, într-adevăr, primele faze sunt un fel de „proiecții”, în terminologia lui L. Wittgenstein (care le identifică însă cu propozițiile), ale stărilor de fapt.

Ceea ce omit însă reprezentanții logicii simbolice, prin tendința lor declarat antipsihologistă, este, pe de o parte, procesul gnoseologic progresiv, activ și creativ al gândirii intelective, de *trecere* de la Existența Nemijlocită, prin *reprezentarea* obiectelor, claselor de obiecte și a proprietăților, *spre* starea de fapt, care se instituie abia prin *înțelegerea* relației, iar pe de altă parte, faptul că, după formarea configurațiilor intelective (care nu sunt configurații ale obiectelor, cum afirmase L. Wittgenstein, ci structuri mentale cărora le corespund legături neuronale), „asemănarea” acestora cu stările de fapt se face vădită numai prin exprimarea lor în limbajul simbolic. În plus, fără configurațiile intelective nu se poate ajunge la *forma noetică intelectivă*, care este formă a gândirii, nu a obiectelor, cum zicea tot L. Wittgenstein, este tocmai forma configurațiilor intelective. Dovada o constituie și faptul că, în ciuda asemănării cu stările de fapt, exprimarea formelor noetice intelective în limbajul simbolic se și deosebește de acestea prin semne convenționale pentru variabile, numite „individuale” sau de obiecte, care se referă însă la reprezentările acestora generalizate, adică extinse și pentru lucruri, viețuitoare, numere, idei, fenomene etc., și pentru orice tip de relații dintre acestea.

Formele noetice simple ale Intelectului sunt *forme de modelare* ale stărilor de fapt, iar cele complexe *forme de modelare* ale situațiilor obiectuale, cu care se și aseamănă.

Independența acestor forme, față de formele noetice ale Rațiunii și față de formele noetice ale Speculațiunii, și posibilitatea studiului separat al acestora, o garantează: referința lor ontică specială, procesele psihice particulare, limbajul neverbal, simbolic intelectiv și, mai ales, semnificația lor gnoseologică modelatorie.

Există însă mai multe tipuri de modele. Aceasta, chiar pornind de la semnificația obișnuită a cuvântului „model” care înseamnă „proiecție”, „schemă”, „desen” și chiar „pictură” sau „tablou” (*Bild*) al unui „original”: obiect, plantă, viețuitoare, om, fenomen etc., care se găsește în anumite raporturi cu alte „originale”, alcătuind, prin înțelegerea lor, stări de fapt și situații reale, adică „modele proiective” ale raporturilor dintre obiecte, clase de obiecte și proprietăți.

Fotografia unei persoane făcută, cu un aparat foto modern, pare, spre deosebire de o pictură, că nu mai presupune o activitate specială, noetico-intelectivă (*pictura e una cosa mentale*, zicea Leonardo da Vinci), dar nu trebuie uitat că aparatul a fost reglat în prealabil pentru anumite stări de fapt de către constructorii specializați în optică, altfel, în locul pozei, s-ar vedea o pată neagră,

cum se și întâmplă când distanța între aparat și persoana fotografiată este foarte mică. Altfel spus, aceasta nu este *încadrată* într-o anumită stare de fapt.

Configurațiile intelective ale stărilor de fapt și ale situațiilor obiectuale, în care sunt încadrate reprezentativ componentele perceptibile ale acestora și înțelegerea relațiilor dintre ele, alcătuiesc „modele mentale” față de cele proiective: proiecții, desene etc. ale stărilor de fapt originale. Practic, după realizarea unei fotografii, urmează tot felul de retușuri, pe care le face artistul până când fotografia corespunde configurației intelective, respectiv modelului mental pe care îl are acesta despre o anumită stare de fapt.

Forma noetică intelectivă are, cu referință la modelarea fotografică luată ca exemplu, rolul de „model prototip”, bazat pe anumite reguli generale impuse sau la modă într-o anumită perioadă (epocă sau localitate), ceea ce îl obligă pe artist să le respecte, dacă dorește o apreciere pozitivă a operei sale. În locul fotografiei pot fi luate ca exemple opere de artă sau construcții. Așa se explică particularitățile locuințelor, care diferă după zone, ale veșmintelor (costumelor tradiționale), ale cântecelor, jocurilor etc.

Forma noetică intelectivă nedeterminată, care poate fi exprimată în limbaj simbolic cu ajutorul variabilelor nedeterminate, devine un „model abstract”, a cărui asemănare cu modelul prototip rezidă numai în menținerea relațiilor interconfiguraționale, variabilele nedeterminate provenind din orice calcul simbolic. Independent însă de limbajul simbolic, formele noetice intelective nedeterminate apar în toate domeniile creative, practice sau teoretice, artistice sau științifice într-un grad mai mic sau mai mare de abstractizare.

Pictura clasică, de exemplu, poate fi redusă la cele cinci componente clasice: culoare, contur, proporție, perspectivă și clar-obscur, între care ar fi, să zicem, relații inteligibile interconfiguraționale de tip conjunctiv. S-a ajuns la o astfel de formă noetică intelectivă nedeterminată făcându-se abstracție de toate celelalte componente concrete ale oricărui model prototipal de pictură. La fel s-a ajuns în dramaturgia clasică la structura spectacolelor cu cinci acte (părți), indiferent dacă este vorba de tragedie, comedie sau dramă, și indiferent de ce modele prototipale la modă ar fi vorba. În fizică s-a ajuns la cele cinci concepte fundamentale: masa, spațiul, timpul, viteza și energia.

În aceste cazuri, caracterul abstract al formelor noetice inteligibile pare mai accentuat decât nedeterminarea, deoarece aceasta necesită raportarea la modelele prototipale, în artă la canoanele specifice fiecărei arte din perioade diferite și din zone diferite, în științe mai mult la perioade, care depind însă și de progresele auxiliarelor științifice (materii prime, aparatură tehnică, posibilități de calcul ș.a.).

În cazul formelor noetice intelective nedeterminate, făcând abstracție de cele cinci tipuri de relații inteligibile utilizate în logica simbolică, pe baza cărora sunt alcătuite formele noetice determinate (din diferite calcule logico-simbolice: logica relațiilor, logica claselor etc.), existând însă o mulțime nedeterminată de alte tipuri de relații inteligibile, ca

și o altă mulțime de relații inteligibile interconfiguraționale, și pornind de la o formulă simplă a unei forme noetice inteligibile nedeterminate, să zicem:

$$(11) \quad p \& q \& r \& s \& t,$$

în care putem interveni și cu celelalte relații inteligibile interconfiguraționale, tocmai datorită caracterului nedeterminat al variabilelor, de exemplu:

$$(12) \quad p \& q \vee r \rightarrow s = t,$$

obținem o formulă care ar trebui ordonată, datorită semnificației relațiilor, cu introducerea de paranteze, ca în formula:

$$(13) \quad \{[(p \& q) \vee r] \rightarrow s\} = t.$$

Dar există și posibilitatea nedeterminării relațiilor interconfiguraționale: $\&$, $\vee$, $\rightarrow$, $=$. Această nedeterminare ar face inutile parantezele, iar formula (13), dacă vom introduce și variabile nedeterminate ale relațiilor noetice inteligibile interconfiguraționale, de exemplu $\mathcal{K}_1, \mathcal{K}_2, \mathcal{K}_3 \dots$, ar deveni:

$$(14) \quad p \mathcal{K}_1 q \mathcal{K}_2 r \mathcal{K}_3 s \mathcal{K}_4 t.$$

Pentru a înlătura și semnificația logico-simbolică a variabilelor nedeterminate p, q, r, s, t , putem introduce semnele pentru variabile entitative în genere: $\mathcal{Q}_1, \mathcal{Q}_2, \mathcal{Q}_3 \dots$, și obținem:

$$(15) \quad \mathcal{Q}_1 \mathcal{K}_1 \mathcal{Q}_2 \mathcal{K}_2 \mathcal{Q}_3 \mathcal{K}_3 \mathcal{Q}_4 \mathcal{K}_4 \mathcal{Q}_5,$$

în care cifrele semnifică doar faptul că variabilele sunt diferite, în cazul de față pentru cinci entități diferite și pentru patru relații interconfiguraționale diferite.

În cazul tragediei clasice, se zicem, $\mathcal{Q}_1$ este introducerea, $\mathcal{Q}_2$ este intensificarea acțiunii, $\mathcal{Q}_3$ punctul culminant, $\mathcal{Q}_4$ decăderea, $\mathcal{Q}_5$ catastrofa, relațiile fiind de succesiune de la una la alta.

Posibilitățile inventive ale acestor formule rezidă în combinațiile de variabile entitative și relaționale permise la acest nivel de abstractizare, în care nu mai operează nici o restricție prototipală. Ele sunt la început simple modele abstracte care nu mai seamănă cu nimic anterior, dar transformate în modele prototipale și apoi în modele noetice și proiective, pot conduce, prin aplicațiile lor practice, artistice sau științifice, la construcții, compoziții, opere, aparate, adică la stări de fapt și la situații noi. Drumului de la concret la abstract poate să-i corespundă și drumul invers, de la abstract la concret, aceasta însă, firește, numai după ce s-a ajuns, într-un fel sau altul, la treapta de modele abstracte.

În exemplul de mai sus, de la modelul abstract (15), prin reducerea componentelor de la cinci la trei, să zicem:

$$(16) \quad \mathcal{Q}_3 \mathcal{K}_3 \mathcal{Q}_4 \mathcal{K}_4 \mathcal{Q}_5,$$

se poate ajunge de la structura pentadică a unei drame la un spectacol cu trei acte, în care se pornește de la un conflict de tipul $\mathcal{Q}_3$ la decăderea acțiunii ($\mathcal{Q}_4$) și la sfârșitul catastrofal ($\mathcal{Q}_5$).

În pictura modernă s-a ajuns, prin renunțarea la ultimele trei componente din modelul abstract ($\mathcal{Q}_3$ proporția, $\mathcal{Q}_4$ perspectiva și $\mathcal{Q}_5$ clar-obscurul), la:

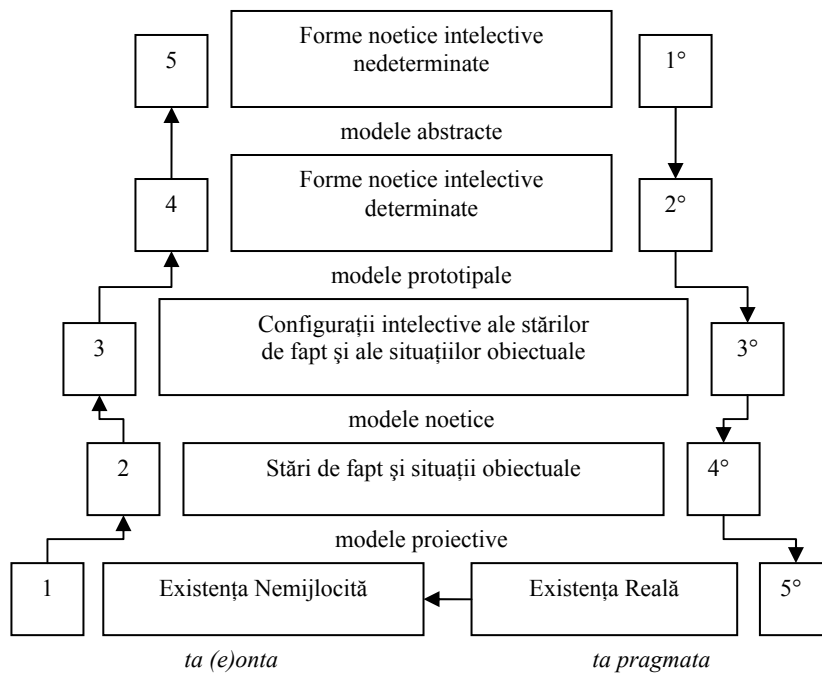
$$(17) \quad \mathcal{Q}_1 \mathcal{R}_1 \mathcal{Q}_2,$$

adică la pictura impresionistă în care contează numai culoarea ($\mathcal{Q}_1$) și conturul ($\mathcal{Q}_2$). Sau în fizica modernă, în care spațiul și timpul sunt în funcție de masă, viteza luminii și energie ($e = m \times c^2$). Există multiple alte modele abstracte care conduc, prin reducerea sau multiplicarea componentelor sau a relațiilor, la transformarea sau înlocuirea lor etc., și apoi, prin continuarea concretizării de modele (prototipale, mentale, proiective) și acțiunea practică, la construcția, conceperea sau realizarea unor noi stări de fapt și situații obiectuale.

Principiul asemănării se aplică și pe drumul invers, de la abstract la concret, doar atât că de data aceasta modelul devine originalul căruia îi vor semăna stările de fapt și situațiile obiectuale.

Cele cinci trepte gnoseologice ale înțelegerii pot fi redată ca în următorul tabel:

Tabelul 3

În tabelul 3 se observă faptul că treptele de la 1 la 5 din partea stângă redau „drumul” gnoseologic de la concret la abstract; am putea să-i spunem „ascendent”, de la Existența Nemijlocită a obiectelor (*ta (e)onta*) spre formele noetice intelective nedeterminate. De la originale existențiale la modele asemănătoare tot mai abstracte. Drumul invers de la 1⁰ la 5⁰ din partea dreaptă, „descendent”, merge de la abstract la concret, prin modele originale cărora trebuie să le corespundă stări de fapt și situații obiectuale asemănătoare, care însă nu mai există în mod nemijlocit, ci trebuie să fie construite din obiecte prelucrate, adică din lucruri (*pragmata*), și devin, prin activitatea practică a omului, clădiri, opere de artă, unelte, aparte etc., care țin de Existența Reală. Numai că Existența Reală, la rândul ei, din 5⁰ devine 1, și este supusă procesului ascendent, asigurându-se astfel transformarea permanentă a Existenței Reale în Există Nemijlocită, în cazul de față fiind o Existență Reală Nemijlocită. Aceasta, din perspectiva gândirii intelective, respectiv a treptelor de la 2 la 5, care constituie Cumestele potențial și, din perspectiva treptelor de la 1⁰ la 4⁰, care constituie Cumestele real. Acestea împreună putem să le spunem Realitatea Intelectivă, despre care se va vorbi în Teoria Realității.

Cumestele însă, potențial, se dovedește a fi procesul ascendent al gândirii intelective de la Existența Nemijlocită la modelul abstract al stărilor de fapt și al situațiilor, și, real, procesul descendent de la modelul abstract la construcția stărilor de fapt și a situațiilor obiectuale din Existența Reală.

Cumestele (*posestion*) nu reprezintă decât o parte a Ființei (*to einai*), corespunzătoare gândirii intelective, și, ca atare, nici Realitatea Intelectivă nu este decât o parte din Realitate. Fără studiul celorlalte facultăți ale gândirii (Rațiunea și Speculațiunea) apare riscul de a reduce Ființa la Cumestele potențial sau real, aceasta în afara reducerilor frecvente ale Cumestelui la vreuna din ipostazele sale mimetice (în special la modele proiective), sau, pur și simplu, la identificarea Cumestelui, mai ales a stărilor de fapt și a situațiilor obiectuale, cu Existența Nemijlocită.